

HOOFSTUK 6: SOSIALE KONSTRUKSIONISME AS 'N PASTORAAL-TERAPEUTIESE BENADERING

6.1 Waardes vir 'n pastoraal-terapeutiese benadering.

In hierdie hoofstuk word waardes geformuleer vir 'n pastoraal-terapeutiese benadering wat deur die sosiale konstruksionisme geïntreweer is. Dit sluit aan by Browning se vierde beweging, naamlik strategies-praktiese teologie (vergelyk Browning 1996:55-56). In hierdie vierde beweging, as die kulminasiepunt van die voorafgaande drie bewegings, word die norme vir 'n nuwe praxis uitgestippel. Hiermee word 'n ondersoek wat begin het met 'n beskrywing van die praktyk, daarna beweeg het na teorie, (voorlopig) afgesluit met 'n praktykteorie.

In Browning (1996:55) se vierde beweging word norme vir 'n nuwe praxis geformuleer. Genoemde skrywer verkies die woord "norm". In plaas van norme, wil ek eerder waardes aanstip. Ek doen dit in aansluiting by Van der Ven (1998:242), wat 'n waarde as volg omskryf: "In short, a value is something that one chooses, prizes, and does." 'n Waarde is met ander woorde persoonlik en lokaal. Hierteenoor is norme vir my bo-individuele, vaste beginsels (vergelyk Van der Ven 1998:240). Dít is allermins wat ek wil oordra deur die volgende gedagtes. Die waardes wat ek aan die leser voorhou, verteenwoordig 'n persoonlike keuse waaraan ek waarde heg. Dit sit my manier van doen in die pastorale situasie uiteen.

Aangesien hierdie waardes op so 'n wyse geformuleer word dat dit ook toeganklik is vir 'n nie-akademiese leeskring, pas ek my skryfwyse hierby aan. Ek probeer om sover moontlik vaktal en akademiese styl te vermy. Stellings, uitsprake of argumente wat reeds vroeër in hierdie proefskrif voorsien is van toepaslike bibliografiese verwysings, word nie weer ondersteun deur sodanige verwysings nie. Slegs nuwe bronne en nuwe verwysings word as eindnotas opgeneem. Hierna, na die beskrywing van die waardes (6.1), keer ek terug na my oorspronklike skryfwyse. Waar ek vroeër soms gebruik gemaak het van voetnotas,

gaan ek ter wille van groter eenvormigheid in hierdie hoofstuk voort om eindnotas te gebruik.

Die sewe waardes is:

1.) **Die pastor beklee 'n nie-wetende posisie.** Hiermee word bedoel dat die pastor nie oor die eintlike verhale beskik wat die probleme van menswees die beste beskryf of wat deur sy/haar gespreksgenote as die oplossing nagevolg moet word nie. Anders gestel, die pastor is nie by voorbaat, met ander woorde nog voordat hy/sy aan 'n gesprek begin deelneem, in besit van die terapeutiese verhale wat sy/haar gespreksgenoot se situasie die beste pas nie. Dit beteken: Nóg die pastor se kennis van die sielkunde, nóg sy Bybelkennis, nóg sy kennis van menswees, afkomstig van enige ander bron buite die gesprek, plaas vir hom/haar in 'n bevoorregte posisie vanwaar hy/sy 'n voorskou het op terapeuties-benutbare verhale.⁵² Sulke verhale kom nie van buite die gesprek nie, maar word in die loop van die gesprek ontwikkel in die samespraak tussen die pastor en sy/haar gespreksgenote.

Die pastor kommunikeer hierdie posisie van nie-weet deur haar daarvan te weerhou om raad te gee of oplossings te verskaf, deur meer publiek te wees omtrent haar aannames, oortuigings, vrese, vermoedens en twyfel, en deur vrae vanuit 'n nie-wetende posisie te vra.⁵³

In die Westerse kultuur, waarskynlik deels as gevolg van 'n bepaalde tradisie wat rondom terapie en pastoraat ontstaan het, dring gespreksgenote soms aan op die raad van die terapeut of pastor. In sulke gevalle, uit respek vir my gespreksgenoot, is ek bereid om oplossings aan die hand te doen.⁵⁴ Dié oplossings word egter nie aangebied as 'n ekspert-opinie nie, maar tentatief, as 'n moontlikheid wat oorweeg kan word.

Die posisie van nie-weet wil nie sê dat die pastor oor geen kennis of vaardighede beskik nie. Die spesiale kennis of vaardighede van die pastor het egter nie betrekking op die inhoud van die gesprek nie. Die pastor se kundigheid lê op die

terrein van gesprekvoering. Hy/sy is 'n gesprekskunstenaar of 'n fasiliteerder van die gesprek wat moet uitloop op die vertel/vorming van terapeuties-buikbare verhale.

Hierdie siening van die pastor as nie-weter wortel in 'n tweeërlei oortuiging. Eerstens, die wetenskappe, insluitend die menswetenskappe en teologie, is nie in staat om objektief-akkurate beskrywings te gee van die werklikhede wat dit bestudeer nie. Die wetenskaplike beskrywings wat binne navorsingsgemeenskappe ontstaan, is 'n gekonstrueerde perspektief van daardie betrokke gemeenskap. Dit is goedsikks moontlik om ander betekeniskonstrukte van dieselfde "data" te maak. Tweedens, die meeserverhale oor menswees wat byvoorbeeld mettertyd in die sielkunde ontstaan het, hou nie rekening met die vinnige en voortdurende veranderinge op sosiale, politieke, ekonomiese en interpersoonlike gebied nie en laat nie reg geskied aan die variasies binne lewensterreine nie.

2.) Die gespreksgenoot se beskrywings/verhale geniet deurgaans voorrang.

Die gespreksgenoot is die ware kundige oor sy of haar lewe. Die enigste toegang wat die pastor tot hierdie kundigheid het, is deur middel van die verhale wat die gespreksgenoot oor hom-/haarself vertel. Die pastor is nie soseer die wyse interpreteerder van hierdie verhale nie, maar die geduldige, respekvolle en nuuskierige luisteraar.⁵⁵

Dié aandag wat gevra word vir die gespreksgenoot se verhaal is nie uitsonderlik nie. In verskeie pastorale en terapeutiese benaderings word geluister na die gespreksgenoot se verhaal. Die paaie loop egter uiteen rakende die waarde wat geheg word aan sulke verhale. Daar is twee hoofbenaderings te onderskei. In die een geval bied die verhale vir die pastor of terapeut toegang tot die eintlike werklikheid wat agter die verhale lê. Die verhale wat die gespreksgenoot vertel, moet as 't ware deur die pastor gedekodeer word om die ware verhaal aan die lig te bring wat spreek oor die gespreksgenoot se persoonlikheid óf identiteit óf selfbeeld óf wese óf geloofsvolwassenheid, ensovoorts. Om 'n ander beeld te

gebruik, die verhale wat die gespreksgenoot vertel, is soos die buitenste lae van 'n ui wat afgeskil moet word om by die dieper kern uit te kom. Met ander woorde, die gespreksgenoot se verhale is bloot leidrade wat deur die pastor gevolg word om vir haar/hom by die bron uit te bring. In hierdie geval is die eintlike werklikheid, die dieper kern, die bron, of die storie agter die storie, gewoonlik sinoniem met een of ander meestersverhaal oor menswees wat in die onderskeie vakgebiede in omloop is en waartoe die pastor of terapeut eksklusiewe toegang het.

In die ander geval word die gespreksgenoot se verhale volledig ernstig opgeneem as die saaklikste vertelling rakende sy/haar leefwêreld!

Ek skaar my as pastor by die tweede benadering tot gespreksgenote se verhale. My verbintenis tot hierdie benadering berus op 'n bepaalde opvatting van die rol van taal en verhale in menselewe. Hiervolgens is taal nie 'n neutrale instrument waarmee ons die werklikheid beskryf nie. Taal is kreatief. Ons skep die werklikhede waarbinne ons leef aan die hand van die taal wat ons gebruik. Net so is die verhale wat ons vertel nie bloot (getroue óf minder getroue) afbeeldings nie, maar ver-beeld (in die sin van aktief vorm) ons die werklikheid deur middel van die verhale wat ons vir mekaar vertel. Die rou data van ons ervaring string ons aanmekaar om 'n betekenisvolle geheel, die verhaal, te vorm. Die betekenis wat ons reeds aan ervaring gegee het, naamlik ons vertelde verhale, beïnvloed weer die wyse waarop ons verdere interpretasies maak en nuwe verhale skep. Elke verhaal wat vertel word, is in dié sin tegelykertyd 'n toekomsverhaal. Dit word die padkaart waarmee ons die toekoms tegemoetgaan. Dit geld ook die verhale wat ons oor onself vertel, ons selfnarratiewe. Deur ons selfnarratiewe struktureer ons ons menswees en leef ons inderwaarheid die verhale wat ons oor onself vertel!⁵⁶

Die verhale (verledeverhale, hedeverhale en toekomsverhale) wat ons oor onself vertel, vorm ons identiteit. Ons is egter voortdurend besig met die herformulering van ons selfnarratiewe en om met nuwe beskrywings vorendag te kom. Die self is gevolglik 'n onvoltooide biografie en identiteit, 'n dinamiese en oop begrip. Dié openheid word na verskillende kante begrens; deur die beskikbare data, die

persoon/persone (denkbeeldig of werklik) met wie die self in gesprek is, asook die breër kultuurverhale. Anders gestel, ons kan nie ons verhale vertel soos ons wil nie. Die konteks waarbinne ons ons verhale vertel, bemoontlik sekere vertellings en ontmoedig ander.

Só beskou, is die self nie 'n eendersblywende of selfstandige grootheid nie. Die dialogiese self word gevorm na gelang van verhale wat sosiale skeppinge is.

Toegepas op die pastorale situasie – die gespreksgenoot se verhale ís die werklikheid waarbinne hy/sy leef en karteer die toekoms waarheen hy/sy op pad is. Daar is nie ander verhale agter of onder dié verhale, waartoe die pastor alleentoeegang het en wat meer sprekend is van die gespreksgenoot se leefwêreld nie. Terselfdertyd bied die relatiewe openheid van selfnarratiewe hoop vir 'n nuwe selfverstaan en toekoms.

3.) **Die probleem is die probleem.** 'n Probleem het nie 'n (dieper) oorsaak wat ontdek moet word en wat as die ware probleem geld nie. Dit wil sê, uit die probleemversadigde verhale wat gespreksgenote vertel, hoef nie 'n diagnose gemaak te word wat as die eintlike probleem hanteer moet word nie. Hier word wegbeweeg van 'n mediese-model-geïnspireerde benadering wat berus op geldige diagnoses ten einde die gepaste behandeling voor te skryf.

Die probleem (eerder probleme) waarmee gewerk word is die probleem soos deur die gespreksgenoot vertel. Hierdie houding ten opsigte van probleme steun op 'n aantal oortuigings rakende probleme:

- Die nood waarmee mense na 'n pastor kom, is gewoonlik nie enkelvoudig nie. Gespreksgenote het wisselende beskrywings van probleme. Dit varieer tydens dieselfde gesprek en ook van een konteks/gesprek na 'n volgende. Indien daar meer as een gespreksgenoot aan 'n gesprek deelneem, het elkeen gewoonlik 'n eie perspektief op wat die probleem is.

- Probleme is nie objektiewe werklikhede wat (iewers onder die oppervlak) in 'n individu of gesin setel nie. Probleme is deur taal geskape verskynsels. Die verhale wat ons skep oor 'n situasie of 'n reeks gebeure, en wat as beperkend of benouend ervaar word, is die probleem.

4.) **Die lokale gesprek is die veranderingsagent.** Die verhale wat mense oor die situasie vertel wat as problematies ervaar word, moet verander. Sulke nuwe verhale kom nie van buite die gesprek nie (dit is byvoorbeeld nie afkomstig van die pastor se repertoire meeserverhale nie), maar ontstaan binne die gesprek as die uitkoms van die dialoog tussen die pastor en sy/haar gespreksgenoot. Met "lokaal" word bedoel dat nuwe verstaan en betekenis/verhale voortgebring word wat uniek aan 'n bepaalde gesprek is.

5.) **Die pastor se belangrikste terapeutiese instrument is vrae.** Die gespreksgenoot se noodverhaal moet vertel word. Die pastor fasiliteer dié vertelling aan die hand van vrae. Gespreksvrae word vanuit 'n nie-wetende posisie gestel. Dit impliseer:

- dat die pastor nie met gestruktureerde of vooraf geformuleerde vrae afkomstig van een of ander metodologie werk nie. Vrae word uit die gesprek gebore. Die laaste vertelling van die gespreksgenoot voorsien aan die pastor die volgende vraag.
- dat die pastor nie vrae stel om een of ander hipotese of vermoede aangaande wat die eintlike probleem is, te toets nie. Sulke leidende vrae is gewoonlik daarop ingestel om inligting te versamel ten einde 'n verhaal/teorie wat van buite die gesprek kom, te legitimeer. Hier word daarenteen gewerk met die siening dat die pastor die "eintlike" verhaal nie ken nie, maar dit nog moet hoor.

Die verhaal van nood waarmee die gespreksgenoot aanmeld, moet nie net oortel word nie, maar verander word. Hoe gebeur dit aan die hand van gespreksvrae? Gespreksvrae sorg daarvoor dat die noodverhaal wat daartoe aanleiding gegee het dat die gespreksgenoot by die pastor kom aanklop het, nie

onversteurd oorvertel word nie.⁵⁷ Die gespreksvrae wat gerig word aan die verhaal in wording, ontwig die aanmeldende noodverhaal, dit open moontlikhede vir herbeskrywing en nuwe beskrywings. In die kontinue proses van vertelling-vraag-wisseling neem 'n nuwe verhaal vorm aan.

In hierdie benadering word probleme dus nie voorsien van oplossings nie, maar los die probleem(verhaal) op!

6.) Die Bybel bied brokkies waaruit, in die dialoog tussen die pastor en haar/sy gespreksgenoot, 'n nuwe verhaal geskep kan word. Die Bybel bevat ook nie 'n meesterverhaal of dié oplossing vir menslike nood nie.⁵⁸ Die pastor se (waarskynlik) meerdere kennis van die Bybel plaas hom gevolglik nie in 'n bevoorregte posisie vanwaar hy/sy by voorbaat die antwoorde ken op die probleme wat mense ondervind nie.

Bogenoemde standpunt hou direk verband met my Skrifbeskouing. Ek stel voor dat die Bybel gelees word as 'n onvoltooide drama. Die teks van die drama waaroor ons beskik, vertel hoe 'n groot deel van die drama reeds ontvou het en gee ons 'n kort blik op hoe die drama eindig. Ons leef in die gaping tussen die Bybelse verlede en toekoms. Ons moet die drama voltooi. Daarvoor het ons egter nie 'n teks nie. Om die drama voort te sit, vra getrouheid aan die teks wat in ons besit is. Getrouheid beteken nie kopiëring of 'n verbatim herhaling nie. Die drama moet ontwikkel. Dit beteken dat ons, met die teks as agtergrond, kreatief en innoverend moet optree. Ons tekste moet as 't ware nog geskryf word. Hieruit volg:

- Die Bybel is die onmisbare en unieke dokument van die Christelike geloofsgemeenskap aangesien dit die verhaal vertel van dié bepaalde geloofsgemeenskap se verlede en toekoms.
- Die Bybel is nie 'n grondteks wat as fondament kan dien vanwaar ons reglynig of langs 'n ongebroke lyn duidelike en onwankelbare waarhede vir die geloofslewe

kan aflei nie. Ons is nie in besit van so 'n grondteks nie. Ons leef in die gaping tussen die Bybelse verledeverhaal en die toekomsverhaal.

- Ons omgang met die Bybel verg verbeeldingryke en kreatiewe interpretasie. Die Bybel verskaf nie die kompleete verhaal wat ons as hoorders net moet naleef nie. Die Bybel bied egter die roumateriaal/brokkies aan die hand waarvan ons ons lewe nuut kan verbeeld en ons lewensverhaal nuut kan vorm.

In aansluiting by laasgenoemde gedagte, speel die pastor nie die rol van hoofvertolker van die Bybel wat geïnterpreteerde waarhede aan sy gespreksgenoot deurgee nie. Ek maak hierdie uitspraak op grond van die oortuiging dat daar nie 'n interpretasieteorie is, hoe "goed" die teorie ook al mag wees, wat "korrekte" verstaan verseker nie. Ons verstaan altyd by benadering. Daarbenewens is verstaan 'n gemeenskaplike aktiwiteit en nie die produk van 'n suiwer individuele bewussyn nie. Elke leser is deel van 'n leeskring of leesgemeenskap wat die leesreëls vir daardie betrokke gemeenskap uitstip. Die leesmetode wat in 'n bepaalde gemeenskap ontwikkel word, is veral daarop ingestel om die belang van daardie gemeenskap te dien.⁵⁹ Genoemde standpunte verplig my as pastor om meer beskeie te wees omtrent my interpretasies en om my plek lánks my gespreksgenote in te neem en sáám met hulle te lees en te luister na die teks.

7.) **My verstaan van pastoraat is 'n wordingsproses.** My verstaan van die pastorale proses is onafgeslote en onvoltooid. Dié onvoltooidheid is nie te wyte aan halwe werk nie (?), maar verwys na die volgehoue houding van die pastor. Positief gestel, die pastor behou 'n openheid in sy verstaan van en benadering tot pastoraat. Hierdie openheid het niks te doen met onsekerheid nie, maar met die diepe oortuiging dat die pastor altyd bereid moet wees om sy eie verstaan en kennis op te skort en om veral van sy gespreksgenote te leer.⁶⁰

6.2 Die stemme van my gespreksgenote: Die fokusgroep

Ek het in hoofstuk 1 verwys na my eie ongemak met die pastorale proses soos wat ek dit op 'n bepaalde tydstip verstaan en (probeer) beoefen het. Hierdie ongemak was een van die hoofoorsake vir my heroorweging van die pastorale proses en hierdie navorsing. Dit is egter vir my ondenkbaar om dié taak te onderneem en af te sluit sonder inagneming van ander belanghebbendes, naamlik my gespreksgenote, diegene wat juis gedien moet word deur dit waarmee ek hier besig is. Aan die einde van hoofstuk 2 (bl. 82) het ek beloof om my gespreksgenote by die formulering van die waardes vir 'n pastoraal-terapeutiese proses te betrek. Ek het dit toe gemotiveer vanuit die sosiaal-konstruksionistiese oortuiging dat diegene oor wie die navorsing gaan as medenavorsers ingesluit word by die navorsingsproses. Hier is meer op die spel as net die sosiaal-konstruksionistiese opvatting dat kennisverwerwing nie 'n individuele prestasie is nie. 'n Etiese kwessie is ook ter sprake. Ek vereenselwig my met wat Kotzé (2002:26) in sy artikel *Doing participatory ethics* oor die etiese plig tot deelnemende navorsing skryf:

Participatory ethicising accepts that knowledge and research as a means of creating, constructing or discovering new knowledges are not innocent, but do have real life effects. Participation of everyone with any interest in the research process and results, and their possible effects, consequences or application, becomes a key ethical commitment for all research.

In die lig van Kotzé se uitspraak, kan die vraag gestel word of dit nie meer korrek sou wees om my gespreksgenote reeds op 'n vroeër stadium, van die begin af, by die navorsing te betrek nie. Kotzé (2002:27) stel dit onomwonde as 'n vereiste: "To be ethical, the participation of the people *about* (hy kursiveer) or *for* (hy kursiveer) whom we do the research is of primary importance at all levels of our research."

Hierdie navorsing het nie so verloop nie. Buiten my eie studeerkamerverhale wat in hoofstuk 1 opgeteken is, het ek gevorder van tekste tot híér, waar ek aan die einde eers na my gespreksgenote luister. Waarom só? Ek kan aan verskeie redes dink. Die (aangepaste) navorsingsmetodologie van Browning waarmee ek werk, het nie hierdie perspektief vir my oopgebreek nie. My latere kennismaking met

Müller, Van Deventer en Human (2001:78-82) se narratiewe navorsingsmetodologie en dié metodologie se fokus op *action* as 'n vertrekpunt vir navorsing, het my perspektief verbreed.

'n Ander rede is die konteks waarbinne hierdie navorsing ontstaan het. Die tydstip waarop ek met hierdie studie begin het (1998), was 'n periode van vernuwing in pastoraat binne die NG Kerk. Julian Müller (1996) se boek *Om tot verhaal te kom*, wat die eerste vollengte uiteensetting van 'n poststrukturalistiese benadering tot pastoraat op Suid-Afrikaanse bodem was, het pas verskyn. Wat het hierdie vernuwing gestimuleer? Dié boek dui na my mening nie 'n verskuiwing op gemeentevlak aan ten opsigte van die kultuur rondom pastoraat nie. Müller se vertrekpunt in genoemde boek was dan ook nie die stemme van lidmate nie, maar sy oortuiging rakende die rol van verhale in menselewens, ensovoorts. Hiervoor beroep hy hom op tekste! My eie ervaring rondom pastoraat soos ek dit in hoofstuk 1.3 beskryf het, die manier waarop ek my rol probeer vertolk het en my interpretasie van lidmate se verwagting van my, het eerder gevra vir 'n strukturalistiese benadering. Müller se boek was in dié konteks 'n afwykende en ondermynende stem. (Miskien is hierdie navorsing waarmee ek besig is dit ook/steeds.) Wat ek probeer sê, is dít: Ek is nie seker of die vernuwing rondom pastoraat wel op hierdie tydstip sou plaasvind (en hierdie proefskrif gestalte sou kry) as ons begin het deur na die stemme van lidmate te luister nie!

Dit is insiggewend dat ook White en Epston (1990:1) in hul baanbrekerswerk oor narratiewe terapie by 'n teksgebaseerde verduideliking van *Story, knowledge and power* begin. Die saak wat ek hier onder die lesers se aandag wil bring, is die verhouding tussen tekste en *living human documents*. In postmoderne navorsingsmetodes, soos narratiewe navorsing, word openlik kant gekies vir die *living human document*. In 'n nog ongepubliseerde artikel van Müller en Schoeman (2004) stel hulle die doel van narratiewe navorsing as volg: "The aim of research, according to our understanding, is to listen to stories and to be drawn into those stories... The aim is further to concentrate on the small, marginalized, unheard stories, and not to make sweeping claims in general." Die vraag is of

narratiewe denke sy ontwikkeling te danke het deur hoofsaaklik na (gemarginaliseerde!) *living human documents* te luister? Ek dink nie so nie. Daarom hierdie vraag: Moet die wisselwerking tussen tekste en *living human documents* nie groter erkenning geniet nie? Moet die status van die teks nie heroorweeg word nie? Brueggemann (aangehaal in Patton 1994:30) vra vir só 'n herevaluering van tekste:

The notion that you learn more from living human documents than living written texts was an accent that was necessary to make when texts were regarded as closed and fixed. There has, however, in the last generation been an enormous development in our hermeneutical understanding of texts – to see that texts are as live, open and unstable as are human persons....

Uit 'n ander hoek gesien, is die werkwyse wat ek hier volg tog getrou aan die praktyk, naamlik om eers my waardes vir 'n gesprek te formuleer (al is dit meerendeels aan die hand van geskrewe tekste in plaas van *living human documents*) en dit dan, soos hier, aan my gespreksgenote voor te hou. Die pastor of terapeut kom immers altyd na 'n gesprek met bepaalde waardes vir die gesprek. Dit is waardes waaroor die gespreksgenoot in daardie bepaalde gesprek nie vooraf inspraak gehad het nie. Pastoraat wat sosiaal-konstruksionistiese waardes vergestalt, is egter bereid om publiek te wees omtrent oortuigings en waardes, en dit voortdurend in revisie te neem. In dieselfde trant wil ek die waardes wat hierbo uitgespel word, aanbied vir gespreksgenote in 'n poging om publiek te wees en sodanige waardes oop te stel vir verdere gesprek.

Ek wil gevolglik 'n geleentheid skep vir gespreksgenote om insae te kry in en saam te besin oor, asook om moontlik met nuwe of aanvullende beskrywings met betrekking tot bogenoemde waardes vorendag te kom. Die vraag is: Hoe? Na aanleiding van die geraadpleegte literatuur blyk 'n fokusgroep 'n geskikte medium te wees vir 'n gesprek waarin hierdie moontlikhede kan realiseer. Volgens Greeff (2002:307-308) is fokusgroepe die aangewese keuse in die volgende gevalle:

- om idees en gevoelens van mense oor 'n bepaalde saak te verkry;
- om verskille tussen groepe te verstaan;
- om faktore wat opinies, gedrag en motivering beïnvloed, bloot te lê;

- om idees te genereer;
- om 'n loodstoets te doen van idees, materiaal, planne of beleid;
- om inligting te bekom wat lig kan werp op kwantitatiewe data wat reeds versamel is; en
- om die taal of kommentaar van 'n teikengroep te peil.

Die dubbele verwagting wat ek van gespreksgenote het ten opsigte van die waardes word beide in bogenoemde lys vervat, naamlik om die gedagtes en gevoelens van mense oor 'n bepaalde saak te verkry en om idees te genereer.

Ek het aan die hand van die literatuur oor die samestelling en funksionering van fokusgroepe, oor die volgende sake nagedink en probeer struktuur gee aan dié deel van die navorsingsproses (Greeff 2002, Rubin & Ruben 1995):

- Hoe moet die fokusgroep se samestelling lyk? Watter kriteria geld?
- Wie moet die fokusgroep lei?
- Watter proses volg ek om die fokusgroep saam te stel?
- Wat gebeur in die aanloop tot die eerste gesprek?
- Wat gebeur tydens die eerste gesprek?
- Wat gebeur na die eerste gesprek?
- Wat gebeur in die aanloop tot die tweede gesprek?
- Wat gebeur tydens die tweede gesprek?
- Wat gebeur na die tweede gesprek?

6.2.1 Kriteria

Rubin en Rubin (1995:66) noem drie kriteria waaraan alle gespreksgenote moet beantwoord en waardeur ek my laat lei het:

- Hulle moet kennis hê van die situasie onder bespreking.
- Hulle moet bereid wees om te praat.
- Hulle moet 'n verskeidenheid standpunte verteenwoordig.

Greeff (2002:311) opper 'n ander punt wat vir my geldig klink en my oogmerke met dié bepaalde groep ondersteun, naamlik dat die gespreksgenote mekaar lief nie moet ken nie.⁶¹ Genoemde skrywer se motivering is dat dit in belang van

konfidensialiteit is en dat mense wat mekaar nie ken nie meer moeite doen om hulself aan mekaar te verduidelik. Die belangrikheid van vertroulikheid in die groep spreek vanself, aangesien dit byvoorbeeld moontlik is dat my gespreksgenote mededelings wil/kan maak oor pastorale gesprekke waarby hy/sy betrokke was. Die waarde van uitgebreide verduidelikings is uiteraard dat dit meer idees genereer en dat meer punte vir nuwe insette in die gesprek geskep word.

Wat die grootte van die fokusgroep betref, beveel Greeff (2002:311) aan dat die groep saamgestel word uit ses tot tien lede, omdat: "... deciding on the right number of participants means striking a balance between having enough people to generate a discussion, but not having so many people that some feel crowded out."

Die leser het dalk opgemerk dat ek oor fokusgroep in die enkelvoud skryf. Dit is moontlik om van meer as een fokusgroep gebruik te maak. Volgens Greeff (2002:312) is dit die gepaste optrede in gevalle waar 'n wye reeks response oor 'n saak bestaan. Ook in sulke gevalle sou dit egter nie verkeerd wees om van slegs een groep gebruik te maak nie op voorwaarde dat die "data" wat deur dié groep vrygestel word, nie wyer geïnterpreteer word as met verwysing na slegs dié groep nie.

Ek het van slegs een fokusgroep gebruik gemaak en wel om die volgende redes:

- Wat waar is van een fokusgroep, is ook waar van twee of drie of meer fokusgroepe. Die "data" wat in elke fokusgroep vrygestel word, kan nie wyer geïnterpreteer word as met verwysing na slegs dié bepaalde groep nie. Vanweë die lokale aard van kennis, kan ons nie vanuit een situasie afleidings maak vir ander situasies nie. Ons kan slegs suggereer dat wat in een geval waar is, moontlik ook in ander gevalle geld (Brueggemann 1993:9). Dié "data" het met ander woorde kommunikatief-veralgemenende betekenis. Hieroor skryf Andries Baart (2003:148):

Communicative (hy kursiveer) generalisation states that the question of generalisation is not answered by the researcher (who is an outsider to new

situations) but by the (potential or actual) reader or user. It is up to him or her to say: in my concrete situation I can use those outcomes. If so, they turn out, in practice, to be *transferable* (hy kursiveer) and inspiring *examples* (hy kursiveer).

Om van meer as een fokusgroep gebruik te maak, sou wel dié voordeel inhou dat ryker beskrywings van die saak onder bespreking verkry kon word, wat die kommunikatief-veralgemenende waarde daarvan sou verhoog.

- Verder beskou ek hierdie navorsing in sy geheel, dit sluit dus hierdie laaste fase in, as bloot 'n fragment in 'n voortgaande proses/gesprek. Ek skaar my by wat Rubin en Rubin (1995:38) oor *qualitative interviewing* skryf:

Our approach to qualitative interviewing assumes a continually changing world and recognizes that what we hear depends on when we ask the question and to whom... Qualitative research is not looking for principles that are true all the time and in all conditions, like laws of physics; rather, the goal is understanding of specific circumstances, how and why things actually happen in a complex world. Knowledge in qualitative interviewing is situational and conditional.

Met inagneming van bogenoemde riglyne, het ek voortgegaan om die fokusgroep saam te stel.

Die fokusgroep is saamgestel uit die gemeente waaraan ek verbonde is (vergelyk Rubin & Rubin 1995:65). Die rede is dat al die kriteria vir die samestelling van 'n fokusgroep nagekom kon word. Die gemeente beskik oor die kundigheid en verskeidenheid. Daarbenewens is die gemeente groot genoeg (2655 volwasse, belydende lidmate) om 'n aantal persone te vind wat mekaar nie ken nie en bereid is om met mekaar 'n gesprek te hê oor die waardes vir 'n pastoraal-terapeutiese proses. Verder is die gemeente my belangrikste en grootste werkkring vir wie 'n gesprek oor hierdie waardes relevansie sou kon hê.

Sover dit kundigheid aangaan, sou die hele gemeente kon kwalifiseer, want elke lidmaat is 'n potensiële gespreksgenoot wie se saamdink waarde kon hê. Die vraag was of daar lidmate is wat om een of ander rede "meer" kundig is as ander? Dié vraag is vir my beantwoord in die volgende vraag oor die verskeidenheid.

Die gemeente bestaan uit 'n groot verskeidenheid mense. Ek is van oordeel dat nie elke verskil ewe belangrik was vir die gesprek wat moes volg nie, maar dat die verskeidenheid juis verband moes hou met die saak wat nagevors word (vergelyk Rubin & Rubin 1995:69). Die verskeidenheid wat ek in berekening gebring het, wat moontlik 'n groter invloed op die gesprek kon uitoefen, is tussen mans en vroue, ouer en jonger garde, diegene wat self betrokke is by hulpverlening/ "berading" en diegene wat nie is nie. Ek het hierdie verdeling gemaak, omdat elkeen van hierdie groepe potensieel 'n eie posisie verteenwoordig ten opsigte van die "ekspert".⁶² Die verskuiwing van die rol van die pastor/terapeut van ekspert na nie-weter staan in die hart van die benadering wat ek hier uiteensit.

Om te verseker dat die persone in die fokusgroep mekaar nie ken nie, het ek die name op die naamlys met elke nuwe kandidaat wat ek genader het, bespreek.

'n Groep van agt lede is gekies. Dit was 'n poging om te verseker dat die voorgestelde minimum van ses lede wel opdaag vir die gesprek.

6.2.2 Die fasiliteerder

Ek het besluit om van 'n fasiliteerder gebruik te maak om die fokusgroep te lei. Dié besluit berus in die eerste plek op my gebrek aan ervaring in die fasilitering van fokusgroepe. 'n Etiese aangeleentheid rakende navorsing is hier op die spel. Strydom (2002:67) skryf: "Researchers are ethically obliged to ensure that they are competent and adequately skilled to undertake the proposed investigation." Die inspan van 'n fasiliteerder het die bykomende voordele dat dit my posisie in die fokusgroep desentraliseer en ek nog 'n persoon het wat saam met my na die gesprek kan luister.⁶³ Sodoende verminder ek die kanse om my gespreksgenote te mislei en te misbruik deur voor te gee dat ek ernstig is oor hul opinie terwyl ek net my eie belang dien in vraag en antwoord (vergelyk Strydom 2002:64; Rubin & Rubin 1995:94).

Greeff (2002:313) lys 'n hele aantal kenmerke waarvoor 'n goeie fasiliteerder moet beskik: kommunikasie- en groepvaardighede, 'n belangstelling in die onderwerp

en die deelnemers, vriendelikheid en 'n goeie humorsin, "... committed to multiple realities and thus open to new ideas..." agtergrondkennis van die onderwerp wat bespreek word, ensovoorts. Die persoon wat ek genader het om die rol van fasiliteerder te vervul, (dr.) Johann Roux, voldoen na die beste van my wete aan al dié vereistes. Hy was vir ongeveer sewe jaar voltyds predikant van 'n naby geleë NG-gemeente. Hy het 'n doktorsgraad in praktiese teologie (pastorale gesinsterapie) verwerf. Hy dink en werk binne 'n sosiaal-konstruksionistiese paradigma en hy is huidig voltyds verbonde aan die Instituut vir Terapeutiese Ontwikkeling waar hy ondermeer verantwoordelik is vir die fasilitering van vernuwingsprosesse in bedryfsorganisasies.

Johann het goedgeestiglik ingewillig om deel te neem aan dié projek.

6.2.3 Samestelling

Ek het gebruik gemaak van 'n gemeentelys en agt persone geïdentifiseer wat ek ken en wat (moontlik) aan die kriteria voldoen. Hierna het ek die datum, tyd en plek vir die eerste ontmoeting bepaal. Wat die plek betref, het ek besluit op 'n beskikbare lokaal in die nabygeleë dorpsbiblioteek en die nodige reëlings met die biblioteek getref. Hoewel die kerkgebou heelwat bruikbare lokale het, wou ek die gesprek laat plaasvind op meer "neutrale grond", aangesien ek nie weet watter konnotasies elke gespreksgenoot aan die kerkgebou heg nie.

Daarna het ek elke gespreksgenoot eers telefonies gekontak. Behalwe dat dit vir my die gerieflike keuse was, het dit die bykomende voordeel dat ek sodoende (eerder as by wyse van 'n persoonlike gesprek) aan my (potensiële) gespreksgenote 'n goeie geleentheid kon gee om my uitnodiging van die hand te wys. My gespreksgenote se deelname behoort immers vrywillig te wees (Rubin & Rubin 1995:95). In die telefoniese gesprek het ek die volgende sake hanteer: die aard van my navorsing; waarom dit vir my belangrik is om gespreksgenote hierby te betrek; waarom ek dié spesifieke persoon nader om aan die gesprek deel te neem; dat ek van die persoon 'n verbintenis vra vir twee geleenthede; wie die ander gespreksgenote op die lys is (en dat die gesprek gefasiliteer word deur dr.

Johann Roux); dat die groep saamgestel is om meervoudige beskrywings te verkry (wat dus kan meebring dat daar duidelike verskille in die groep na vore kan kom); die praktiese reëlings in verband met die byeenkoms (plek, datum, tyd), en die belofte dat ek dié uitnodiging en inligting ook voor die byeenkoms skriftelik aan die persoon sal besorg saam met 'n dokument wat die waardes uiteensit wat dié betrokke aand bespreek sal word (vergelyk Greeff 2002:312).

6.2.4 Aanloop

In die aanloop tot die eerste gesprek het die volgende gebeur:

- Ek het die geformuleerde waardes aan die fasiliteerder, Johann Roux, beskikbaar gestel.
- Ek het Johann telefonies gekontak en my behoefte uitgespreek om hom vooraf te ontmoet ten einde saam met hom te besin oor die gesprek wat voorlê. Ons het dié ontmoeting gereël vir dieselfde aand wat die gesprek sou plaasvind.
- Ek het die beloofde brief aan die gespreksgenote opgestel en dit tien dae voor die afgespreekte datum van die gesprek, saam met die waardes, aan hulle besorg.
- Ek het die reëlings met die biblioteek herbevestig.
- Ek het die gespreksgenote kort voor die ontmoeting telefonies herinner aan die afspraak.

Hier is 'n voorbeeld van die brief wat ek aan elke voornemende gespreksgenoot gegee het.

Beste.....

Dankie dat jy ingewillig het om deel te neem aan 'n gesprek wat verband hou met die navorsing waarmee ek besig is. Die gesprek vorm deel van die slothoofstuk van my doktrale proefskrif. My navorsingsonderwerp is: Sosiale konstruksionisme

as 'n pastoraal-terapeutiese benadering. In die slothoofstuk formuleer ek 'n aantal waardes vir 'n pastorale gesprek. My beskouing van pastoraat maak dit vir my belangrik om die insette van gespreksgenote oor dié waardes te kry. Ek sien 'n pastorale gesprek as die interaksie tussen gelyke vennote wat meebring dat my gespreksgenote medeseggenkap het in die wyse waarop so 'n gesprek vorm aanneem.

Die volgende persone woon die groep by:..... Die gespreksgroep is doelbewus so saamgestel dat dit 'n verskeidenheid verteenwoordig. Die verskeidenheid wat in ag geneem is, is 'n ouderdomsverskeidenheid, 'n geslagsverskeidenheid (mans en vroue), en 'n verskeidenheid ten opsigte van "belange" (sommige lede is self as terapeute werksaam). Hierdeur hoop ek om verskillende perspektiewe ten opsigte van my werk te kry. Dit kan meebring dat selfs botsende standpunte gestel word, wat moontlik vir jou 'n stuk ongemak kan meebring. Daarom het ek besluit om van 'n fasiliteerder gebruik te maak. Die rol van die fasiliteerder is om te sorg vir die vrye vloei van idees en die ordelike verloop van die gesprek. (Dr.) Johann Roux sal as fasiliteerder optree.

Ek herinner jou aan die verbintenis wat ek van jou gevra het, naamlik dat jy jouself beskikbaar stel vir twee groeps gesprekke. Die reëlins vir die eerste gesprek is as volg:

Datum:.....

Tyd:.....

Plek:.....

Die reëlins vir die tweede groeps gesprek sal by dié geleentheid gefinaliseer word. Bring dus asseblief jou dagboek saam.

Onderneming: Ek onderneem om jou deelname en insette in die gesprek vertroulik te hanteer. Hieronder verstaan ek dat jy in die laaste instansie die seggenkap het oor die wyse waarop jou deelname gebruik of gedokumenteer word.

Ek heg die waardes wat die betrokke aand onder bespreking is hierby aan.

Groete

Eric Scholtz

Ek en Johann, die fasiliteerder, het vyf en veertig minute voor die aanvang van die gesprek met die groep, bymekaargekom om oor die komende gesprek te praat. Die volgende sake het aandag geniet:

- Ons het aan praktiese reëlins rakende die gesprek wat voorlê, aandag gegee. Ons het ooreengekom om die tydsduur van die gesprek tot twee ure te beperk. Hiervoor moes ons nog die groep se toestemming kry. 'n Tweede punt wat ter sprake gekom het, is die dokumentering van die gesprek. Ek het vir hierdie doel 'n blaai bord, twee bandopnemers en skryfpapier saamgebring. Ek wou graag hierdie middele gebruik, maar ook hiervoor moes ons eers die groep se goedkeuring kry.
- Johann wou by my weet wat my verwagting van die gesprek is. Ek het eintlik net een vraag gehad waarmee die groep my moes help: Hoe sou dit vir hulle wees om aan 'n pastorale gesprek deel te neem wat aan die hand van bogenoemde sewe waardes verloop? Ons het egter ook die nodigheid ingesien om die groep geleentheid te gee om vrae te stel oor hulle verstaan van die sewe waardes. Uiteindelik moes ons ook met mekaar die reëlins uitklaar vir die tweede gespreksgeleentheid. Die breë struktuur vir die gesprek wat hieruit ontwikkel het, is: praktiese reëlins rakende die tydsduur en dokumentering van die gesprek word getref; die groep kry geleentheid om vrae te stel oor die sewe waardes; die gesprek kry geleentheid om te ontwikkel; die groep word gevra om betekenis te gee aan die gesprek, en die reëlins vir die volgende gesprek word getref.

6.2.5 Die eerste gesprek.

Al agt die groeplede het betyds opgedaag. Die vroue in die groep word verteenwoordig deur KM (dosent en opvoedkundige sielkundige), LH (deelyds betrokke by Hospice), HP (maatskaplike werker) en MH (terapeutiese radiografis). Die ouderdomsverspreiding van dié groep vroue is van werkende jongmens tot

afgetredene. Die mans word verteenwoordig deur SR (ingenieur en sakeman), JN (ingenieur en sakeman), HV (ingenieur) en JE (ingenieur). Die ouderdomsverspreiding van hierdie groep is soortgelyk aan dié van die vroue. Nadat ek die groep verwelkom en bedank het vir hul teenwoordigheid en die groeplede aan mekaar bekendgestel het, het ek Johann (JR), die fasiliteerder, aan die woord gestel. Johann het die reëlins in verband met die tydsduur en die dokumentering van die gesprek aan die groep voorgelê. Die voorgestelde tydsduur vir die gesprek (twee ure) is goedgekeur. Oor die dokumentering van die gesprek, het Johann aan die groep verduidelik dat, aangesien baie inligting in só 'n gesprek na vore kom, dit vir my waardevol sal wees om weer daarna te luister, daarom sou ek graag 'n opname daarvan wou maak. Die groep sou ook daarby kon baat om met die oog op ons tweede gesprek, waartydens ons die eerste gesprek wil herbesoek, insae te kry in die eerste gesprek. Die opname sou my dus in staat stel om die groep te voorsien van 'n afskrif van ons gesprek. Nadat 'n groeplid gevra het of dié afskrif ook in my proefskrif opgeneem gaan word, het ek aan die groep die versekering gegee dat hulle die finale seggenskap daarvoor sal hê, asook oor die manier waarop hul deelname aan die gesprek gerapporteer word. Die groep het dit toe goedgekeur dat 'n bandopname van die gesprek gemaak word.

1. **JR:** Julle het die dokument reeds gelees. Ek wil begin met 'n algemene vraag: Wat was jou ervaring van die dokument? Hoe het jou gedagtes met betrekking tot die dokument geloop? Wat het jou opgeval? Waaroor wonder jy?
2. **HP:** In die geheel gesien, stem ek met heelparty dinge saam, maar daar is 'n paar sake waarvoor ek vrae het. Ek sal die vrae stel wanneer ons by die bepaalde punt in die dokument kom. Wat die geheel betref, het ek groot waardering vir die benadering wat hier beskryf word. Ek kan die logika daarvan insien en ek stem daarmee saam. Ek het egter 'n hele paar aantekeninge gemaak by punte waarvoor ek vrae het. Dié benadering gee

blykbaar te kenne dat dit in alle pastorale situasies gebruik kan word. Ek is nie so seker daarvan dat dit wel in alle pastorale situasies sal slaag nie.

3. **JR:** HP, wat maak vir jou sin?
4. **HP:** Laat ek dit so stel, dit is verskriklik belangrik dat mense die geleentheid kry om te praat en hul saak te stel sonder dat die pastor tot haastige gevolgtrekkings kom. Mense moet enduit aangehoor word. Die luisterproses is vir my uiters belangrik. Ek het egter 'n vraag oor persone wat afhanklik is van chemiese middels. Hulle het nie begrip vir hul eie situasie nie. Hulle ken hulself nie. Hulle kan nie hul probleem op die tafel sit nie. Hulle ken nie hul werklikheid nie. Met hulle in gedagte, het ek 'n probleem met die pastorale benadering wat in hierdie dokument beskryf word. Ons kan later na my probleem terugkeer en dan kan ons daaroor gesels. Ek wil terselfdertyd sê dat só 'n persoon, wat 'n chemiese afhanklikheid het, nie sommer uit sy eie na die pastor gaan nie.
5. **Ek:** Met ander woorde, dit sal gelukkig nie vir my nodig wees om só 'n probleem te hanteer nie. (*Gelag in die groep.*)
6. **HP:** As jy dit wil hanteer, sal jy na hom toe moet gaan. Hy sal nie na jou toe kom nie. Maar miskien het ek eers genoeg gepraat.
7. **JR:** Kom ons hoor dan eers by die ander of daar nog iemand is wat in die algemeen op die dokument wil reageer.
8. **LH:** Die eerste sin het my al laat wonder. Wat beteken die woord “sosiale konstruksionisme”? Ek is nie bekend met dié woord nie.
9. **JR:** Kom ons vra vir die doktorale student om dié woord vir ons te verduidelik.

10. **Ek:** Ek het aanvanklik gewonder oor die eerste bladsy van die dokument. Moet ek dit deel maak van die dokument, óf moet ek net die waardes aan julle beskikbaar stel? Ek het besluit om die eerste bladsy vir julle te gee sodat julle kan sien wat die tema van my navorsing is en wat ek met 'n waarde bedoel. Die tema van my proefskrif is: Sosiale konstruksionisme as 'n pastoraal-terapeutiese benadering. Sosiale konstruksionisme kan 'n paradigma genoem word. Dit kan ook 'n kennisteorie genoem word, 'n teorie oor hoe mense tot kennis kom. Baie kort saamgevat: Kennis en betekenis word sosiaal, in die verhoudings tussen mense, gevorm. Dit geld van alle vorme van kennis. Kennis word nie met behulp van my goeie verstand ontwikkel nie. Alle kennis waaroor ons beskik, word tussen mense geskep. In die sosiale konstruksionisme (miskien het julle dit in die dokument opgemerk), speel taal 'n baie belangrike rol. Ons skep kennis en betekenis deur middel van taal, deur middel van ons gesamentlike gebruik van taal.
11. **JR:** Kan ek 'n praktiese voorbeeld gee? Die eerste keer toe ons dogter 'n slak sien, sê sy: "Pappie, kyk daardie bokkie-skilpad." (*Gelag in die groep.*) Die voorbeeld bevestig wat Eric oor taal gesê het. Ons het waarskynlik op een of ander stadium vir ons dogter 'n skilpad en 'n bok gewys. Toe sy haar ervaring met die slak moes beskryf, het sy dié twee woorde, bok en skilpad, bymekaargesit. Nadat ek haar amper opgevreet het, moes ek vir haar sê dat mense iewers ooreengekom het om hierdie ervaring 'n slak te noem. Van daardie dag af het 'n bokkie-skilpad vir haar ook 'n slak geword. Dit is hoe ons die realiteite wat ons ervaar, benoem en benaam. As ons ooreengekom het om 'n slak 'n "bokkie-skilpad" te noem, sou dit vandag sy naam gewees het. Daar is 'n ander groep mense wat hulself bioloë noem. Hulle beskryf weer dieselfde ervaring as 'n *molusca* (ek voorsien die naam, nadat Johann vir 'n oomblik hieroor onseker is). Hierdie voorbeelde illustreer hoe ons gesamentlik betekenis aan ervaring gee. Die gemeenskap van deelnemers aan taal kom met mekaar ooreen oor die woorde wat hulle gebruik in verband met ervarings. Maak dit sin?

12. **JN:** Is dit nou 'n wetenskaplike feit, óf is dit 'n afleiding wat gemaak word deur na die ontwikkeling van die mensdom oor baie jare te kyk? Ek sê altyd: Alles het iewers begin.
13. **Ek:** Hierdie is nie 'n ou manier van kyk na hoe kennis ontstaan nie. Dit is 'n nuwe manier van kyk. Die ou of bekende manier van kyk na kennisverwerwing, kom daarop neer dat ek as navorser met my eie goeie verstand kennis skep. Ek gaan na die wêreld toe en daar maak ek ontdekkings. Die sosiale konstruksionisme se uitgangspunt is dat ons nie ontdekkings maak nie, maar ons praat met mekaar en in die proses wat ons met mekaar praat, kom ons met mekaar ooreen wat ons sekere goed noem en watter betekenis ons daaraan gee.
14. **HV:** Is dit nie maar 'n proses wat oor die eeue plaasgevind het nie, terwyl ons nou net meer bewus geword het daarvan nie?
15. **Ek:** Ja, dit is so. Wat op die oomblik gebeur, is dat ons meer bewus word van die rol wat taal in ons lewe speel. Ons het vir baie lank gedink dat taal 'n spieël van die werklikheid is. Met ander woorde, as jy na 'n woord kyk, sien jy iets van die werklikheid daarin afgespieël, jy sien die werklikheid. Dit is hoe ons oor taal gedink het. Dit is die rede waarom ons so 'n groot vertrouwe in die wetenskap gestel het. Die wetenskap kan die werklikheid sien en dit dan, deur middel van taal, akkuraat beskryf. Die sosiale konstruksionisme kyk anders na taal. Ek maak die opmerking in dié dokument dat taal nie beskryf nie, maar taal skep die werklikheid waarin ons leef. In ons tyd is daar 'n nuwe geneigdheid om só oor taal te dink. Taal is nie iets waarmee ons die werklikheid akkuraat beskryf nie. Ons skep ons werklikheid deur middel van taal. Hoe klink dit vir julle? Is dit baie teoreties?
16. **JR:** 'n *Fan* word 'n winterpomper. My seuntjie noem dit 'n winterpomper.

17. **JE:** As taal skep, dan verstaan ek waar die woord knormoersleutel vandaan kom.
18. **JR:** Hierdie is 'n baie belangrike onderwerp en ons kan die hele aand net hieroor praat. Miskien moet Eric 'n afsonderlike geleentheid reël waar julle meer hieroor kan gesels. Is daar dalk nog een of twee gedagtes oor dié onderwerp? Ek wil ook die navorser se behoeftes in gedagte hou, naamlik dat ons praat oor die moontlikheid om 'n pastorale gesprek te hê aan die hand van bepaalde waardes. Ek is baie geïnteresseerd in ons huidige onderwerp. Ek moet myself inhou om nie die hele gesprek hieraan af te staan nie.
19. **MH:** Voordat ek die dokument gelees het, het ek myself eers afgevra: Watter waardes wil ek hê moet in 'n pastorale gesprek funksioneer? Die eerste wat ek vir myself uitgemaak het, is dat die pastor my moet help om die probleem te identifiseer of te verwoord. Ek weet nie altyd hoe om 'n probleem in woorde uit te druk nie. Ek het 'n hele paar punte aangeteken, maar dít is my eerste punt.
20. **JR:** As jy na dié dokument kyk, is daar een van die waardes wat daarby aansluit?
21. **MH:** Ek dink die vyfde waarde wat handel oor vrae as 'n terapeutiese instrument, sluit by my punt aan.
22. **JR:** Hoe sal die pastor se vrae kan help om die probleem te verwoord of te identifiseer?
23. **MH:** Die vrae kan jou lei om na te dink oor wat jy sê.
24. **JR:** Dankie.

25. **KM:** Om die regte vrae te vra, kan jou help om jou gedagtes te orden. (*Ek kan die opname nie goed volg nie.*)
26. **LH:** Ek het op hierdie punt 'n bepaalde probleem. Dit klink goed om te sê die pastor is 'n nie-weter, maar ongelukkig weet hy.
27. **HP:** Maar hy weet of ken nie die spesifieke situasie nie.
28. **LH:** Ja, maar hy weet baie ander goed. Anders sou ek nie na hom toe gegaan het nie. Só, ek het 'n probleem hiermee.
29. **JR:** Eric se verdere verduideliking... stem jy daarmee saam?
30. **LH:** Nie altyd nie.
31. **JR:** Waarmee stem jy saam?
32. **LH:** Ek stem eenhonderd persent saam met sy verduideliking van die rol van taal. Ek verstaan dit. Ek kan egter nie dink dat 'n pastor hom kan afsny van sy kennis, van sy mensekennis en van die kennis wat hy op grond van sy opleiding het, byvoorbeeld sy kennis van die sielkunde nie. Ek kan nie dink dat die pastor hom kan afsny van al dié kennis en as nie-weter kan optree nie. Ek kan my nie voorstel dat hy sy vrae nie gebruik om sy gespreksgenoot te lei na 'n spesifieke punt toe nie.
33. **MH:** Ek wil ook nie hê die pastor moet net daar sit en nie gebruik maak van al die bestaande kennis nie.
34. **LH:** Presies, presies.
35. **MH:** ... dat hy byvoorbeeld nie gebruik maak van sy kennis van die sielkunde nie.

36. **LH:** Ja, ja. Dit is waarvan ek verskil.
37. **HP:** Ek dink as die pastor as nie-weter optree, beteken dit dat hy nie die saak of die vertelling vooruitloop nie. Die vrae wat die pastor stel, moet die gespreksgenoot help om groter helderheid te kry, om dieper insig te kry en dít lei tot 'n nuwe werklikheid.
38. **LH:** My probleem is: As die pastor nie agtergrondkennis het nie, byvoorbeeld kennis van die sielkunde het nie, gaan hy nie weet watter vrae om te vra nie. Op 'n plek in dié dokument staan dat die pastor se kundigheid op die terrein van gesprekvoering lê.
39. **HP:** Soos ek dit verstaan, beteken nie-wetendheid nie dat die pastor geen kennis het nie.
40. **JR:** Verduidelik dit 'n bietjie meer breedvoerig.
41. **HP:** As ek dit verkeerd verstaan, moet julle my maar reghelp. Die pastor het uit die aard van sy opleiding sekere kennis. Hy het byvoorbeeld huweliksterapie bestudeer. Hy het kennis van die sielkunde. Hy het kennis van die teologie. Hy het mensekennis, ensovoorts, maar hy bring dit nie saam na die gesprek en sit dit op die tafel nie. In die een-tot-een gesprek hou hy al daardie kennis op die agtergrond. Vanuit daardie kennis en dit wat die gespreksgenoot bring, vra die pastor sy vrae en help hy die gespreksgenoot om 'n nuwe element in die situasie raak te sien. Dit gee aan die gespreksgenoot 'n breër perspektief en sy verhaal verander 'n bietjie. Dit is hoe ek dit verstaan.
42. **LH:** Ek verstaan presies wat jy bedoel, maar dit beteken die pastor het tog al daardie kennis nodig. Dit lyk nie vir my dit is wat die dokument sê nie.

43. **KM:** Ek wonder of dit kan beteken: In hierdie situasie is ek nie die kenner oor jou lewe nie? Ek is hier nie-wetend ten opsigte van die totale proses wat in jou lewe afspeel en van die antwoorde wat jy vir jouself gaan ontwikkel. Ek gaan dus nie my opinie op jou afdwing nie. Ek gaan jou nie met my diagnose *label* nie. Dit is vir my 'n verskriklike respekvolle manier...
44. **LH:** Dit is. Ek weet net nie of mens jou só kan afsny en suiwer kan hou nie. Ek dink jy gaan onthou dat mense wat byvoorbeeld as kind mishandel is, só en só reageer. Só een gaan byvoorbeeld probleme hê met verhoudings, ensovoorts. Die pastor sal dus nie anders kan as om sy vrae in daardie rigting te stuur nie. Ek wonder hieroor. Ek raai maar net. Die pastor het immers daardie kennis. Dít is my probleem. Ek weet nie of die pastor homself kan afsny van wat hy weet nie. Ek verstaan dat elke mens 'n individu is en dat jy hom daarom nie kan *label* asof alle mishandelde mense presies dieselfde gaan reageer nie, maar jy kan miskien verwag dat 'n bepaalde individu aan sekere kenmerke gaan beantwoord.
45. **JN:** Ekskuus... wat kwalifiseer jou as pastor? Wat kwalifiseer jou om met iemand te gesels? Op grond waarvan kan jy dit doen? Daar moet tog iets daaragter wees. Ék kan dit nie doen nie. Ek is te veel resultaatgedrewe. Die benadering wat in dié dokument beskryf word, fokus op die gesamentlike ontwikkeling van taal en kennis. Ek is van nature baie resultaatgedrewe. Ek sal daar sit en vra: Wat is die probleem? En dan kan jy nie verstaan... (*Gelag in die groep*). Daar is tog, daar moet tog kundigheid ter sprake wees... Hierdie is nie 'n algemene benadering nie? Dit is nie hoe alle pastors werk nie? Of hoe?
46. **LH:** Ander wil by die kern uitkom.
47. **JN:** Wat laat jou voel om dit só te doen?
48. **Ek:** Wat laat my voel om dit só te doen?

49. **JN:** Ja.

50. **Ek:** In 'n ander hoofstuk van my proefskryf motiveer ek vanuit verskillende hoeke waarom ek by hierdie *topic* betrokke geraak het. My persoonlike verhaal oor waarom ek by hierdie *topic* betrokke geraak het, is dat ek in die ervaring van my werk net al hoe meer besef het dat ek waaragtig nie weet nie. Ouens kom sit by jou en soek 'n naam vir hulle probleem. Hoe meer ek na mense geluister het, hoe meer het ek besef: Ek kan nie 'n naam gee vir die probleem nie. Ek kan dalk op 'n bepaalde punt in die gesprek 'n probleem 'n naam gee, maar dan praat ons 'n bietjie verder en kom daar nuwe goed na vore wat die gesprek in 'n ander rigting stuur. Soms kom mense by my die oplossing soek. Hoe meer ek na mense geluister het, hoe meer het ek gevoel: Ek het nie vir julle die oplossing nie. As ek na my gespreksgenoot geluister en hom probeer verstaan het, het dit diwels vir my al hoe duideliker geword dat hy hom in moeilike omstandighede bevind. Die begeerte het dan gewoonlik ook by my opgekom om hom uit sy moeilike omstandighede te help en vir hom 'n ridder op 'n wit perd te wees. As ek egter met hom eerlik moes wees, dan moes ek erken: Ek het nie vir hom die oplossing nie. Ek hét 'n klomp teorieë. Ek het 'n stuk lewenservaring. Ek het kennis van die Bybel. As ek na mense geluister het, het ek soms raakpunte met my eie lewe opgemerk. Party van die goed het ekself nog nie opgelos nie, maar iemand anders kom soek by my die oplossings vir sy lewe. Ek het met ander woorde 'n klomp kennis, maar ten spyte daarvan kon ek sekere goed, soos wat die probleem of die oplossing is, nie vir hulle gee nie. Ek het my vertroue om dit te doen, verloor. Ek het hieroor begin wonder. Beteken dit ek moet meer kennis opdoen sodat ek die probleme beter kan raaksien en meer geldige oplossings kan verskaf? Ek het die antwoord nie in hierdie rigting gesoek nie omdat daar in my eie *make-up* ondermeer 'n wantroue is in ons vermoë om deur te dring tot die bodem van 'n saak. As dít waar is, ontstaan die vraag: Wat nou? Dit bring my dus by die punt om te vra: As ek nie vir mense die probleem kan beskryf of die oplossing kan gee nie, kan ek nog pastoraat doen? Hoe lyk pastoraat wat

nie vir mense sê wat hul eintlike probleem is en wat die oplossing vir hul probleem is nie? Dit het my laat soek na ander maniere om met mense te praat sodat dit nog vir hulle van nut kan wees om met my 'n gesprek te hê. Na aanleiding van wat LH byvoorbeeld gesê het oor die kennis waaroor die pastor beskik... dit is so dat die pastor en dat ek oor sekere kennis en ervaring beskik, maar ek wantrou baie van my eie kennis. As ek tydens 'n gesprek herinner word aan 'n bepaalde teorie en ek kan nie daarvan ontslae raak nie, is ek bereid om dit met my gespreksgenoot te deel. Ek het ook in hierdie dokument êrens geskryf dat 'n pastor bereid moet wees om sy teorieë, opinies en vooroordele met sy gespreksgenote te deel. In dié geval, doen hy dit nie as 'n ekspert nie. Ek sou met ander woorde my teorie oor 'n bepaalde saak met my gespreksgenoot kon deel, maar dan doen ek dit versigtig. Ek sal byvoorbeeld vir iemand kon vra: Hoe *relate* jy tot hierdie teorie? As jou situasie aan die hand van hierdie teorie gelees word, help dit jou? Maak dit vir jou sin? Pas hierdie teorie by wat jy besig is om vir my te vertel? Dit is beslis waar dat ons nie na 'n gesprek kan luister sonder persoonlike vooroordele en kennis nie. In dié sin kan ek nie 'n nie-weter wees nie. Dit is met ander woorde nie die geval dat ek niks weet nie. Dit gaan vir my oor die vraag watter waarde ek heg aan wat ek weet en hoe gebruik ek dit in die gesprek. Gebruik ek my kennis op só 'n manier dat ek my gespreksgenoot laat verstaan: Dit is die allerantwoord op jou probleem? Dit is wat jy moet doen. Of gebruik ek sulke kennis sonder om my gespreksgenoot daarmee te oorheers of te domineer?

51. **LH:** Beteken dit jy gebruik 'n klomp teorieë in jou gesprekke? Gee jy vir iemand vier of vyf teorieë en jy laat die keuse by hom om te besluit wat hy wil gebruik? Is dit wat jy sê?
52. **Ek:** Ek probeer om geen teorieë te gee nie, maar as iemand my vra vir teorie, is ek bereid om dit te doen. Dit gebeur nogal gereeld dat mense wil weet wat ek dink. In dié geval is ek bereid om vir hulle te sê wat ek dink, maar die persoon moet dan goed verstaan dat dit maar net my mening is.

53. **LH:** Met ander woorde, dán is jy bereid om deursigtig te wees omtrent jou opinies en vooroordele, maar dat dit jóúne is.

(*'n Paar groeplede begin gelyk praat en JR vra dat SR eerste geleentheid kry om te praat.*)

54. **SR:** Eric, ek verstaan jou gedagtes as 'n wegbeweeg van fundamentalisme. Siende dat ons oor pastoraat praat, gebeur dit nie ook in die kerk nie? Dit is 'n beweging na postmodernisme waar niks absoluut is nie, waar daar nie absolute waardes en riglyne is nie. Dit bring my by 'n woord wat jy ook vroeër gebruik het, naamlik paradigma. Moet die funksie van die pastor nie wees om net die paradigma te kraak nie? Die teorie van paradigmas sê dat 'n bestaande paradigma eers gekraak moet word en daarna kan 'n nuwe paradigma of verwysingsraamwerk geskep word. Jy verwys na verhale. Ek wil dit eerder paradigmas noem. Ek glo dat jou paradigma jou toekoms, die rigting waarin jy beweeg, bepaal.

55. **Ek:** Jy sê jy wonder of 'n paradigma nie eers gekraak moet word nie. Bedoel jy die paradigma van die persoon wat my kom sien?

56. **SR:** Ja, sy probleem bestaan binne 'n bepaalde paradigma...Ek wil nie ons gesprek vooruitloop nie, maar ek sien jy hou nie baie van die ui-gedagte nie. Jy sê die verhaal wat iemand vertel is sý storie en jy wil jouself eintlik nie aanmatig om die persoon se storie as onsuiver of nie reg af te maak nie. Ek dink tog dat baie mense, nie net as gevolg van chemiese verslawing nie, maar byvoorbeeld as gevolg van 'n ego, nie in staat is om hul werklike probleem in te sien nie. Jy sê ook dat daar nie 'n dieperliggende probleem of oorsaak is nie, maar ek dink daar is. Iemand het vroeër verwys na kindermishandeling. Dit het tog 'n bepaalde optrede tot gevolg. Ek sê nie jy moet dit gaan *pinpoint* en sê: Toe jy vyf jaar oud was... dat jy dit nou met hipnose gaan vasstel nie. Ek dink tog dat 'n pastor van die skille moet afhaal, veral ego-skille.

57. **Ek:** Wat vir my waar is... As iemand na my toe kom, kom hy met 'n verhaal wat vir hom pyn of ongemak besorg. As ek dié persoon se verhaal ernstig opneem, bedoel ek nie dat ons die verhaal moet behou nie. As iemand na my toe kom, kom hy juis omdat hy hierdie verhaal wil verander. Die vraag is: Hoe verander die verhaal? Verander die verhaal deur in sy verlede te delf om te kyk of daar een of ander oorsaak vir sy probleem is? Kan die verhaal op ander maniere verander? Daarmee wil ek nie te kenne gee dat ons nie oor die verlede mag praat nie. 'n Mens sou oor die verlede kon praat. Die vraag is of ek uit die staanspoor daar moet gaan soek vir 'n dieperliggende probleem.
58. **SR:** ... jy verwys daarna dat 'n mens dan 'n meestersverhaal het wat daardie probleem aanspreek.
59. **Ek:** Dit is onder andere waarmee ek 'n probleem het. Ons soek vir die probleme waarop ons die antwoorde ken.
60. **SR:** Ja, en dan ignoreer jy die res.
61. **Ek:** ... en jy ignoreer die res. Die res sien ek waarskynlik nie eers raak nie. Dit gebeur nie noodwendig doelbewus nie.
62. **SR:** Die proses van die skille afhaal, gooi jy dan saam met die gebruik van 'n meestersverhaal uit. Ek het nie vrede daarmee nie. Die probleem lê by die meestersverhaal en nie by die proses van skille afhaal nie. As jy die probleem blootgeê het, kan jy vir die ander persoon sê: Dit is die probleem. Bring jou oplossings. Is dit nie dalk wat jy later tog sê waar jy skryf oor die nuwe verhaal wat gevorm moet word nie, oor die nuwe paradigma nie?
63. **JR:** SR, kan jy jou gedagte dalk omsit in 'n vraag?

64. **SR:** Eric skram daarvan weg om 'n kernoorzaak vir 'n probleem te soek omdat hy nie na 'n meesterverhaal gelei wil word nie. Ek sê dit is nie nodig om van daardie proses weg te skram nie. Ek dink dit is 'n baie belangrike proses. Ek dink die meeste probleme het 'n kern, soos 'n swak selfbeeld óf een of ander blokkasie óf iets dergeliks. Ek maak die onderskeid tussen 'n persoon en sy ego of die beeld wat hy van homself saamdra. Om die skille af te haal, is soos om die ego te skei van wie die persoon werklik is.
65. **JR:** Sou 'n mens in die lig van wat jy sê, vir Eric kon vra: Wat maak jy met ander meesterverhale? In die waardes kies hy vir 'n bepaalde proses. Hy is krities teenoor die gedagte van meesterverhale. Wat jy vra, is: Wat maak jy daarmee? Dit is ook kennis...
66. **SR:** Ek het 'n eenvoudige vraag: Waarom gooi hy die proses saam met die meesterverhaal uit?
67. **Ek:** Dit wat ons 'n "probleem" noem, is deel van die meesterverhaal. Die klassifikasie van probleme, om byvoorbeeld te sê iemand het 'n selfbeeldprobleem, is 'n taamlik nuwe beskrywing. Die klassifikasie van probleme soos dit in die sielkunde voorkom, het aan die begin van die twintigste eeu posgevat. Vroeg in die twintigste eeu is daar maar 'n paar probleme benoem. Nader aan die einde van die twintigste eeu is daar reeds meer as driehonderd probleme geïdentifiseer. Waar kom dié probleme vandaan? Het ons dit ontdek óf het ons dit saam geskep? Ek wil weer terugkom na jou verwysing oor selfbeeld en dan wil ek vir jou 'n grappie vertel. As ek sê iemand het 'n selfbeeldprobleem... Ek sê nie ons mag glad nie so praat nie. Ek dink ons moet vir onself afvra wat die nut daarvan is om só te praat? Sou ek nie verder kon vra na waar die selfbeeldprobleem vandaan kom nie? Met ander woorde, is daar nie 'n dieper probleem agter die selfbeeldprobleem nie? As ons dít opgespoor het, sou ons dan nie weer kon vra waar dít vandaan kom nie? Dit bring my by my grappie. Die jong dominee het by die oom huisbesoek gedoen. Die oom sê toe vir hom hy het

'n groot probleem met die nuwe teologie en Skrifuitleg. Die Bybel sê tog duidelik dat die aarde op pilare staan. Die dominee wou toe by die oom weet: Waarop staan die pilare? Die oom se antwoord was: Op groot klippe. Die dominee vra toe weer: Waarop rus die groot klippe? Die oom kon dié vraag ook antwoord: Op kleiner klippe. Die dominee se volgende vraag was seker nie 'n verrassing nie: Oom, waarop rus die kleiner klippe? Toe antwoord die oom: Op nog kleiner klippe en van daar af is dit net klippe, klippe, klippe.... (*Gelag in die groep.*) Dié grappie sê iets rakende hoe ek oor dieper liggende oorspronge dink. Ons kan praat oor 'n selfbeeldprobleem. My vraag is egter: Het ek daarmee by die fondament uitgekom? Sou ek nie nog verder kon vra nie? As LH byvoorbeeld praat oor mishandeling in die kinderjare... Dit is 'n baie sensitiewe onderwerp, maar 'n mens sou daarvoor ook verder kon vra. My standpunt is nie dat mense nie oor die verlede of oor dit wat hulle as 'n probleem beskou, mag praat nie. 'n Klomp van hierdie diagnoses het populêr geword. Mense kom by my en sê: Ek het 'n selfbeeldprobleem. Wat kan ons aan my selfbeeld doen? 'n Paartjie daag op en sê: Ons het in ons huwelik 'n kommunikasieprobleem. Jy hoef nie eers vir ons te sê wat ons probleem is nie. Ons is eintlik hier om te leer hoe om beter te kommunikeer. Ek hoef dus nie eers self 'n diagnose te maak nie. Hulle het dit klaar gedoen. Ek moet hulle net help om beter met mekaar te praat. Ek wil mense nie die geleentheid ontnem om sulke terme te gebruik nie. Ek weet net nie of ons sodoende by die eintlike probleem uitkom nie. Ek wonder ook wat die gevolg daarvan is as ek sulke probleembeskrywings aanvaar? As mense vir my sê hulle het 'n kommunikasieprobleem, wil hulle waarskynlik daarmee vir my sê ek moet hulle help om met mekaar te praat. My vraag is of ek die probleem nie gaan vererger as ek hulle huis toe stuur met 'n resep om met mekaar te praat nie? Dit voel vir my asof ek hulle in só 'n geval wegstuur met *more of the same*. Ek sê vir hulle om te praat. Ek sê byvoorbeeld vir hulle om ten minste vir 'n halfuur op 'n dag hul stoele teen mekaar te skuif, mekaar in die oë te kyk en te praat. In dié geval, vra ek hulle om te doen wat hulle juis nie

kan doen nie. Hierdie manier van werk het vir my al hoe minder sin begin maak.

68. **JR:** JE?

69. **JE:** Toe ek hierdie dokument gelees het, het ek met een probleem gesit, naamlik: Hoe moet ek dink oor waardes, sosiale konstruksionisme en narratiewe terapie? Ek het 'n opinie oor narratiewe terapie. Moet ek dit in hierdie stuk as 'n gegewe aanvaar of moet ek kritiek lewer op die metode van narratiewe terapie of sosiale konstruksionisme? Ek sukkel om my uit te spreek oor die waardes sonder om my uit te spreek oor sosiale konstruksionisme. Is dit oukei as ek kritiek lewer op die groter onderwerp waarvan die waardes afhang?

70. **Ek:** Ek dink jy moet dalk nog 'n bietjie praat.

71. **JR:** Ek dink dit is baie relevant om die twee met mekaar in verband te bring en om daaruit te sê of dit vir jou sin maak of nie.

72. **JE:** Ek wil dan terugkom na wat LH gevra het: Hoe sny jy jouself van al jou kennis af? Jy kan jouself nie afsny nie. Nou kom ek terug na die waardes. Ons het elkeen 'n klomp waardes, of dit nou geskrewe óf ongeskrewe is. Die reël kan byvoorbeeld in ons huis geld dat niemand 'n beker op die tafel los nie, want in hierdie huis hoort 'n beker in die kombuis. In die waardes van dié dokument is daar net te veel gapings vir manipulasie. As ek hierdie ding deurlees is daar groot *gaps*. Hier staan byvoorbeeld dat die gespreksgenoot die ware kundige oor sy/haar lewe is. Is die gespreksgenoot 'n kundige of dra hy/sy die meeste kennis? Laasgenoemde is waar. Hy/sy het nie noodwendig die kundigheid om die oplossing te kry nie. Daarom gaan hy/sy met die verwagting na iemand toe om die kundigheid te kry. As ek lees: "Taal is kreatief," dan besef ek dat ek werklik 'n baie gebrekkige woordeskat het. Hoe help ek myself as ek 'n gebrekkige

woordeskat het? As jy vir my vra: Hoe voel jy?, sal ek waarskynlik antwoord: Ag, oukei. As jy vir 'n vrou vra hoe sy voel, dan antwoord sy iets soos: Ek voel tranerig, met 'n emosie van... Hulle kan dit baie mooi beskryf. Dit is omdat vroue 'n beter woordeskat het. Mans het dit nie. Baie mense... Ek het al mense teengekom met 'n *issue*, maar hulle weet nie hoe om dit te beskryf nie... Hier is vir my 'n *gap* tussen al hierdie waardes. Om nog 'n voorbeeld te noem, ek kan my storie rekonstrueer, maar is die nuwe storie reg? Ek kan dit rekonstrueer tot iets wat ek graag wil hê en ek kan myself in die proses regverdig om iets te doen wat nie normatief reg is nie. Dit is die pastor se verantwoordelikheid om dan vir sy gespreksgenoot te sê dat sy rekonstruksie verkeerd is. Die pastor moet kan sê hy stem nie saam met sy gespreksgenoot se gerekonstrueerde verhaal nie. Sy gespreksgenoot se gerekonstrueerde verhaal kan dalk iemand anders benadeel. Die waardes wat in die stuk gedefinieer word, is baie idealisties. *I can choose and prize certain values, but I might still struggle to do them.* Die *scope* vir foute in die waardes is te groot. By elkeen van die waardes is daar iets wat my pla. Om terug te keer na iets wat iemand netnou gevra het. Wat is 'n pastor? My definisie van 'n pastor, help my reg as ek verkeerd is, is geestelike herder of leier. As ons praat van 'n pastorale benadering, moet daar tog 'n geestelike element wees. Daar bestaan ongetwyfeld riglyne vir daardie geestelike komponent of element. Die postmoderne standpunt is dat daar nie absolute gesigspunte is nie. Dit is vir my 'n moeilike tyd... Ek glo daar is absolute waarhede. Dit is 'n feit. Mense wat in 'n vliegtuig is, maak nie sommer die deure oop nie, want die natuurwette is absoluut. As jy die vliegtuig se deur oopmaak, word jy uitgesuig. Dit is ook waar van 'n klomp ander goed, maar ons wil geestelike reëls nie aanvaar as absoluut nie. Wat dít betref, verkies ons om in 'n grys gebied te beweeg, want dit gee vir ons ruimte om te doen wat ons wil en onself te regverdig. Die waardes in hierdie dokument bevorder daardie grys area en maak dit vir mense moontlik om in daardie grys gebied te beweeg en hulself te regverdig. In dié opsig mis ek pastorale leiding. Die laaste wat ek wil sê, is dat die benadering wat in die dokument beskryf word, nie vir almal sal werk nie. Ek

loop al vir vier jaar met iemand 'n pad. Dit is iemand vir wie ek dinge reguit moet sê, dit op skrif moet sit en soms selfs op moet skree. Dit is die enigste manier waarop ek tot hom kan deurdring. Daar is dus *limits* tot die benadering van die dokument. Hoe weet 'n mens waar is die limiet? Wie kan ek toelaat... Ek glo nie jy kan elkeen toelaat om sy eie storie te bou nie. Vir sekere ouens moet jy op 'n ferm manier kan sê: Dit is hoe dit is!

73. **JR:** JE, daar is hoofsaaklik drie dinge wat ek by jou hoor. Eerstens, daar is *gaps* in die waardes. Tweedens mis jy die komponent van geestelike leiding in die waardes. Derdens, die benadering in die dokument sal nie met almal werk nie. In terme van die eerste punt, wat sou jy voorstel, watter waardes sal nie 'n *gap* laat nie?

74. **JE:** Ek wil graag op jou vraag reageer. Kom ons neem byvoorbeeld die waarde dat iemand altyd die waarheid moet praat. As jy dié waarde in isolasie neem, kan dit baie gevaarlik wees. Ek kan vir iemand die waarheid vertel, maar daardeur groot skade doen. Dié waarde kan dus nie in isolasie gesien word nie. As iemand in die werksituasie 'n fout maak, kan ek voor almal sê: Dit was nou werklik pateties. Sodoende kraak ek hom af en maak die verhouding seer. Die ander moontlikheid is dat ek die *issue* in 'n privaat gesprek hanteer. In die tweede geval praat ek steeds die waarheid, maar die waarde funksioneer nie in isolasie nie. Toe ek die waardes wat in die dokument beskryf word in isolasie gelees het, het ek foute gesien. Toe ek verder lees, het ek besef dié waardes moet saam en binne konteks gelees word. Om hierdie waardes byeen te hou, verg ervaring. Jy sal jou storie moet ken.

75. **JN:** Ek dink dit is die uitgangspunt van hierdie dokument, dat hierdie waardes as 'n stel gesien en gelyktydig uitgeleef moet word. Ek sien die gesprek as 'n spiraal waarin 'n verhaal uitgebou word. Op hierdie punt wil ek aansluit by 'n bekommernis wat JE ook uitgespreek het. Wat is die begin van die spiraal? Die begin van die spiraal is Christus. Dit is miskien implisiet in die

waardes. Dalk moet dit meer pertinent of as 'n spesifieke waarde gestel word. In die pastorale gesprek moet die pastor vir sy gespreksgenoot sê: Die beginpunt is Christus. Indien dit nie die geval is nie, kan ons nie met mekaar gesels nie.

76. **MH:** 'n Persoon sal tog seker nie na 'n pastor toe gaan as geloof nie vir hom belangrik is nie?
77. **JN:** Ek is nie so seker daarvan nie. Dit is vir my 'n vraag. Is almal wat na die pastor toe kom se beginpunt Christus?
78. **SR:** Kan ek reageer op wat JN gesê het? Ek dink nie dit is meer die geval nie. Ek dink juis dít is baie keer die *issue*.
79. **JR:** SR, sê 'n bietjie meer.
80. **SR:** Die fundamentele vertrekpunte van die Christendom is vir baie mense nie meer fundamenteel nie. Dit is vir baie mense nie meer die uitgangspunt nie. Ek dink Eric sê dit ook dat die Bybel self nie 'n meesterverhaal het nie. Ek dink baie mense het ander sienings en kry ander antwoorde as die tradisioneel-fundamenteel Christelike beskouings. As jy hierdie tradisioneel Christelike beskouings as basis vir 'n gesprek neem, het jy reeds 'n geheime agenda.
81. **JR:** Miskien wil Eric op hierdie punt reageer. Ek is baie *tempted...* (*Gelag in die groep.*)
82. **Ek:** Wat die saak van geloof betref, dit is vir my belangrik. Geloof is vir my belangrik. Ek beskou myself as 'n gelowige. Die Bybel is vir my 'n belangrike boek. In terme van my eie geloofslewe is die Bybel vir my 'n onmisbare boek. Wat my betref, kan die Bybel egter nie die basis van 'n gesprek wees nie, nie omdat die Bybel nie só belangrik is nie, maar omdat

daar geen teorie is wat kan verseker dat ek die Bybel reg lees nie. Om dié rede kan die Bybel nie die basis of vertekpunt vir 'n gesprek wees nie. Die Bybel kan slegs die basis vir 'n gesprek wees indien ek kan sê: Dit is wat die Bybel sê. Wat in werklikheid gebeur is dat ek vir my gespreksgenoot sê: Dit is wat ek sê die Bybel sê. Ek dink nie dit is moontlik om ooit by dié punt verby te kom nie. Dit is vir my belangrik dat ek en my gespreksgenoot ook met mekaar oor die Bybel, oor geloof en oor God kan praat. As ons hieroor praat, moet my gespreksgenoot net nie dink dat ek die beste *angle* oor dié onderwerpe het nie. My eie geloofsverhaal bevestig dit. My eie geloofsverhaal het nie dieselfde gebly nie. Ek lees die Bybel vandag nie soos ek dit tien jaar gelede gelees het nie. Ek gaan dit oor tien jaar waarskynlik nie lees soos ek dit vandag lees nie. Die manier waarop die kerk die Bybel vandag lees, is nie dieselfde as wat hy dit twintig jaar gelede gelees het nie. Daarom is dit vir my baie moeilik om die Bybel of enigiets wat met die sentrale inhoud van die Christelike geloof te doen het as vertekpunt vir die pastorale gesprek te gebruik. Dié sake bly vir my belangrik. Ek praat daarvoor met mense, ek preek daarvoor, maar dit is nie vir my die basis van 'n pastorale gesprek nie. Dit is ook die rede waarom ek 'n pastorale gesprek nie kan sien as geestelike leiding nie. Ek verskaf nie geestelike leiding nie. Ek ken nie die Bybelse verhaal die beste nie. Ek is, wat die lees van die Bybelse verhaal betref, nie die enigste kundige nie. Om dié punt te staaf, sou ek my selfs op die Reformasie kon beroep. Die Reformasie het gesê die pous is nie die enigste wat die Bybel kan lees en verstaan nie. Ons is almal gelowiges. As gelowiges het ons almal die Gees van God ontvang. Ons is almal medeverantwoordelik om die Bybel te lees en te verstaan. Met ander woorde, ek sou selfs na my *roots* kon gaan om my omgaan en die funksionering van die Bybel in 'n gesprek te verduidelik. Het ek genoeg gesê?

83. **JE:** Kan ek reageer?

84. **JR:** Ja

85. **JE:** As ek 'n vak wil bestudeer, kry ek 'n dosent. Hoekom kry ek 'n dosent? Ek kry 'n dosent omdat hy op daardie stadium oor die groter kundigheid beskik. Die dosent tree op as 'n mentor vir die student. Elkeen kan dalk iemand onthou wat op 'n bepaalde stadium 'n groot indruk op jou lewe gemaak het. Dié persoon het as mentor vir jou opgetree. 'n Mentor is 'n persoon wat oor lewenservaring beskik en 'n verhouding met God het en daarom lig op jou lewe kan werp. Dit is wat ek onder mentor verstaan. Dit is nie 'n wetenskaplike begrip nie. Die verhoudingselement staan sentraal. Ek verwag van 'n pastor om op soortgelyke wyse as 'n mentor op te tree. 'n Pastor kan nie as mentor optree deur net vrae te stel nie. Vrae kan deel van die gesprek wees, maar op 'n stadium moet die pastor reguit vir sy gespreksgenoot kan sê: Hier is die kompas en daar is noord.
86. **Ek:** As ek op die beeld van mentorskap kan reageer... 'n Mentor kies gewoonlik nie vir my nie, maar ek kies 'n mentor. Met ander woorde, as iemand na my toe kom en van my verwag om vir hom 'n mentor te wees, is ek bereid om dit te doen. Ek stem met JE saam dat die manier van gespreksvoering wat ek voorstaan, almal beslis nie pas nie. Dit wil nie sê dat hierdie manier van gespreksvoering 'n inherente beperking het nie. Waarop dit eerder vir my neerkom, is dat my gespreksgenoot 'n ander manier van praat verkies. Dit is dus sy keuse. Dit rym vir my met sosiaal-konstruksionistiese uitgangspunte om dan dié persoon se versoek te respekteer. In dié geval stel ek myself nie aan as die ander persoon se mentor nie. Ek stel myself nie aan as die een wat moet besluit oor die rigting van iemand anders se lewe nie. As my gespreksgenoot wil hê ek moet as mentor optree, is ek bereid om só 'n pad te loop. Die ander persoon moet dit egter baie goed verstaan dat hy my hiermee vertrou. Ek doen dit dan nie omdat ék dink ék die beste weet nie, want ek weet dit nie. Trouens, my siening is dat niemand hierdie rol van betowerer kan vertolk nie. As die een vir die ander as gids optree, doen ons dit in wedersydse verantwoordelikheid teenoor mekaar. Dit berus op die ander persoon se keuse en my gewilligheid. Beide moet weet waarvoor hulle hul inlaat. Beide

moet weet wat die implikasie van hierdie keuse is. Wat my betref, laat hierdie waardes so 'n moontlikheid toe, juis omdat hierdie waardes groot respek teenoor die gespreksgenoot bevorder. Hierdie waardes beteken nie dat ek my manier van doen op iemand afdwing nie.

87. **JN:** Daar is vir my 'n sekere krag in hierdie waardes. Dit kan baie maklik gebeur dat ek die verantwoordelikheid vir my situasie op die pastor afskuif. Volgens hierdie waardes aanvaar die pastor nie aanspreeklikheid vir sy gespreksgenoot se situasie nie. Die aanspreeklikheid bly by die gespreksgenoot. As die Bybel die uitgangspunt vir die gesprek is, dan is dit half vanselfsprekend dat die pastor moet sê wat sy gespreksgenoot te doen staan. In dié geval is die gespreksgenoot nie meer *accountable* nie. Die krag van die waardes lê dalk hierin dat die gespreksgenoot aanspreeklik gehou word vir sy eie lewe.
88. **LH:** Eric het nog altyd 'n renons daarin gehad om 'n ekspert te wees. Ek onthou byvoorbeeld 'n preek wat hy oor die ekspert gehou het. Ek dink dit gaan eerder vir hom daaroor om 'n gids vir iemand te wees terwyl die ander persoon steeds verantwoordelikheid vir sy lewe aanvaar. (*Ek ruil die band om.*)
89. **JR:** *Johann nooi diegene wat dalk nog gedagtes het uit om wanneer hulle gereed is aan die gesprek deel te neem. (SR klap sy vingers. Gelag in die groep.)*
90. **SR:** Ek het pas aan iets gedink. 'n Belangrike uitgangspunt van die waardes is dat hoewel die pastor nie die oplossing ken nie, beteken dit nie dat daar nie 'n oplossing is nie. Die oplossing moet nog ontdek word. Na aanleiding van iets wat JE vroeër gesê het... dit is dalk nodig dat die pastor soms *damage control* doen en duidelike riglyne gee. Dit werk ook so in die bestuurswese dat die bestuurder soms S1 besluite neem. Soos wat die gesprek vorder, ontstaan die moontlikheid egter om, soos Patch Adams sê, met die

gespreksgenoot te *connect* en dan saam met hom die nuwe paradigma of verhaal te vorm.

91. **LH:** Kan ek iets sê? Die oplossing kan eers kom as die gespreksgenoot weet wat die probleem is. Om iemand aan te haal: *You can't claim it if you don't name it*. Jy kan nie by die oplossing uitkom as jy nie die probleem sien nie. Jy sal die lae van die ui 'n bietjie moet afskil om byvoorbeeld by die molestering uit te kom of om by 'n groot probleem uit te kom wat kon aanleiding gee tot verdere probleme. Mense weet baie keer nie wat aanleiding gee tot verdere probleme nie. As hulle net eers weet waar hulle probleme vandaan kom, kan hulle daaraan begin werk en kan hulle dit begin verwerk.
92. **JE:** Ek sê baie keer: *The fruit is in the root*. Hierdie dokument sê: *The problem is the problem*. Dit klink vir my asof daar net met die simptoom gewerk word. Vir my gaan dit om *identifying the fruit and then going back to what is the true root cause and solving it there*. Ek wil nie hê dat waardes vir 'n pastorale gesprek só 'n werkswyse uitsluit nie. Die vrae kan gebruik word om uit te kom by die wortel van die probleem. Is dit altyd moonlik om met vrae daarby uit te kom?
93. **HP:** Ek het ook hieroor gewonder. Dit moet darem 'n besondere vraagkunstenaar wees wat dít regkry. Ek is só bly ek is nie meer as terapeut werksaam nie. Ek hoef nie só 'n vraagkunstenaar te wees nie.
94. **SR:** Eric, as ek jou reg verstaan, dan skram jy heeltemal weg daarvan.
95. **Ek:** ... van die wortel van die probleem?
96. **SR:** Ja.
97. **Ek:** Ek glo nie daar bestaan iets soos die wortel van die probleem nie.

98. **SR:** Klippe, klippe, klippe, klippe... (*Gelag in die groep.*)
99. **Ek:** Ja. Terwyl ons so van Engelse aanhalings gebruik maak...(*Gelag in die groep.*) Ek het ook een: *The language of the problem, is not the language of the solution.* Ek wil graag 'n beeld gebruik om die narratiewe proses te verduidelik. JE het die waardes in verband gebring met narratiewe terapie. Ek dink nie die benadering wat ek in die waardes voorstaan is gelyk aan narratiewe terapie nie. Die narratiewe teorie maak egter vir my baie sin. Laat ek verduidelik wat ek daarmee bedoel en sodoende ook probeer duidelik maak waarom ek dink dit nie nodig is om by die wortel van 'n probleem uit te kom nie. Hoe werk stories en hoe belangrik is verhale? Sterrekundiges sê daar is agt en tagtig konstellasies in ons sterrestelsel. Die sterrekundige kan die konstellasies vir jou uitwys: die skerpioen, die steenbok, ensovoorts. In werklikheid vorm die sterre nie sulke patrone nie. Daar is net 'n klomp sterre. Die sterrekundiges het egter met mekaar ooreengekom om bepaalde sterre met mekaar te verbind en só die skerpioenbeeld te vorm. Die lyne waarmee sekere sterre verbind word, lyk soos 'n skerpioen en ons noem dit dan ook die skerpioen. Rondom en in die skerpioen is daar egter nog baie sterre wat nie met lyntjies verbind word nie. Ons sou dieselfde klomp sterre op baie ander maniere met mekaar kon verbind om byvoorbeeld 'n *beach ball* óf 'n Landrover óf 'n seekatbeeld te vorm. Die sterrekundiges het egter met mekaar ooreengekom om sekere sterre met mekaar te verbind en dit 'n naam te gee. Ons lewensverhale werk ook só. Ons het talle ervarings. Dié ervarings het as sodanig geen betekenis nie. Hoe kry dit vir ons betekenis? Dit kry vir ons betekenis deurdat ons lyntjies tussen hulle trek en hulle aan mekaar verbind sodat hulle 'n storie of 'n prentjie maak. Dáár is die skerpioen en dáár is die steenbok. In die proses wat ons stories vorm, is daar baie ervarings/"sterre" wat ons nie inbind nie, wat nie deel word van die prentjie nie. Om dié rede is dit nie vir my nodig om na die ware probleem te soek nie. Dit wat ons die ware probleem noem, is ook 'n sekere klomp "sterre" wat ons aan mekaar verbind om 'n bepaalde prentjie te vorm. Ek dink dit is moontlik om deur

middel van die vroeë wat gestel word en die verhale wat vertel word, te begin om ander lyntjies te trek. Ons begin deur nuwe lyntjies te trek tussen die magdom sterre en die skerpioen wat ons vandag gesien het kan môre begin plek maak vir 'n blom.

100. **LH:** Met ander woorde, jy trek die skerpioen se angel uit?

101. **Ek:** Ja.

102. **LH:** Maar... Die helderste sterre vorm die buitelyne van die skerpioen. Die ander sterretjies is klein en *insignificant*.

103. **Ek:** Dit hang af hoe jy daarna kyk. As ons met die blote oog kyk, dan is dit beslis waar. As jy deur 'n teleskoop kyk, dan is dit glad nie meer die geval nie. Dit is ook hoe ons verhale werk. Die ervarings wat ons met mekaar verbind, sien ons as die helderste sterre. Die vraag is: Is dit die helderste sterre? Is daar dalk sterre wat ons miskyk? As ons met die blote oog kyk, is die helderste ster in ons hemelruim Sirius. Sirius is so helder omdat hy maar net ongeveer nege ligjare van ons af is. As ons verder as Sirius kyk, is daar sterre wat baie keer helderder is, maar hulle is verder van ons af en daarom lyk hulle nie so helder nie. Dit is wat gebeur wanneer ons verhale skep. Daar is ervarings wat in die agtergrond wegraak, waaroor ons nie praat nie en wat dus nie deel word van ons verhaal nie. Die vraag is of dit nie moontlik is om ander verbintenisse te maak as ons hierdie versteekte ervarings ook bytrek nie. Kom ons kyk na 'n praktiese voorbeeld. As vier mense dieselfde ongeluk sien plaasvind, sal elkeen waarskynlik sy eie beskrywing gee van wat gebeur het. Hul beskrywings sal nie presies ooreenkom nie. Met ander woorde, daar is nie net een verhaal wat vertel kan word nie. Daar is nie net een verhaal oor 'n situasie te vertel nie. Die vraag is: Wat is die ander verhale wat ook vertel kan word? As ander verhale ook vertel sou word, wat kom dan daaruit na vore? Die verhale wat ons vertel, is die manier waarop ons betekenis gee aan ons ervaring. As

ons die verbintnisse nie maak nie, bly die sterre net 'n klomp spikkels. As ons verbintnisse maak, kry ervaring vir ons betekenis. Die vraag is: Kan ons op grond van ons ervaring ander verbintnisse maak as dié wat ons reeds gemaak het? Dit is wat ek in die dokument in gedagte het as ek skryf dat ons ons lewe skep aan die hand van die verhale wat ons vertel. As dit waar is, is dit nie nodig om te probeer agterkom wat die eintlike probleem agter die verhaal is nie. Die verhaal gee betekenis aan ons lewe. Al wat dus in die pastorale gesprek moet gebeur, is dat die verhaal moet verander. Hoe kan die verhaal verander?

104. **LH:** Die verlede kan nie verander nie.

105. **Ek:** Ek glo dit kan.

106. **LH:** Jou siening van die verlede kan verander. Ek stem daarmee saam. Jy skryf dat iemand se verledeverhaal, soos 'n verhaal oor mishandeling, omvorm moet word tot 'n verhaal wat vir hom meer bruikbaar is.

107. **JE:** Ek dink daar is 'n absolute kern. Die persone wat die ongeluk beskryf, doen dit dalk verskillend, maar daar was 'n ongeluk. Daar is dus iets absoluut omtrent die situasie wat beskryf is.

108. **Ek:** Ek is nie so seker daarvan nie. Kom ons neem weer die voorbeeld van die ongeluk. Was dit 'n ongeluk? Sê nou maar daar is rede om te vermoed dat die bestuurder in motor twee doelbewus in motor een vasgejaag het. Noem ons dit dan nog 'n ongeluk?

109. **JE:** Ons noem dit 'n botsing.

110. **Ek:** Presies. Iemand sou die gebeure as 'n ongeluk kon beskryf, maar die ekstra stukkie data wat deel word van die verhaal, gee nuwe betekenis daaraan. Waaroor ek met JE en LH saamstem, is dat daar in ons

leefwêreld 'n klomp rou data beskikbaar is. Dié rou data is ongeïnterpreteer. Dié rou data kry eers betekenis as ons 'n storie daarvan maak, as ons dit op 'n bepaalde manier aan mekaar verbind. Een persoon kan die gebeure beskryf as 'n ongeluk. 'n Ander kan dit vertel as 'n selfmoordpoging. Die rou data bly dieselfde. Die verbintenisse wat gemaak word verskil en daarom verskil die betekenis.

111. **JN:** Is daar dan nie 'n persoonlike inset hierby betrokke nie? Die een sê dit is 'n selfmoordpoging en die ander sê dit is 'n ongeluk. Sê dit nie dalk ook iets oor jou eie inset en rol as nie-weter in 'n gesprek nie? Ek hou van jou beeld oor die sterre. Ek kom by jou met 'n storie of 'n beeld wat nie werk nie. Ek kan egter 'n ander beeld vorm. Ek kan die skerpioen uitvee en 'n ander prentjie teken. Jy moet egter op een of ander stadium my prentjie bevraagteken. Jy moet vir my wys op ander verbindingsmoontlikhede. Jy moet my daarop wys dat indien ek 'n bepaalde lyn anders trek, kry ek in plaas van 'n ou Jeep 'n nuwe Landrover. Dit beteken dat daar tog leiding van jou af moet kom.
112. **Ek:** Daar is verskillende maniere waarop vrae gebruik kan word om nuwe verhale te skep. Die belangrike punt is dat die data wat gebruik word vir die vorming van die nuwe verhaal, nie van my af kom nie, maar van jou. Jy moet die punte verskaf wat met mekaar verbind word tot 'n nuwe verhaal. Ek kan nie dié punte verskaf nie. Ons soek saam na die punte, maar jy moet die punte verskaf. In dié opsig is ek nie-wetend.
113. **HP:** Ek het 'n probleem met die rou data. Agter mense se probleme lê soms data waaroor hulle nie beskik nie of waarvan hulle nie bewus is nie. Ek wil 'n spesifieke situasie noem. Ek het 'n kursus bygewoon wat deur SG aangebied is. Hy het vertel dat sy vrou 'n probleem gehad het met omhelsing en nabyheid. Dit het ernstige probleme in hul huweliksverhouding veroorsaak. Hulle kon dié probleem nie hanteer nie totdat hulle op 'n dag ontdek het, ek kan nie meer onthou hoe nie, dat haar

broers haar in 'n sak opgehang het omdat sy vir hulle 'n ergernis was. Dit was blykbaar net vir 'n paar minute, maar in haar kindergemoed het dit soos ure gevoel. Hierdie toevou in die sak het gemaak dat sy daarna 'n vrees gehad het vir nabyheid en omhelsing. Ek weet nie hoe 'n mens hierby sou uitkom as aanvaar word dat die gespreksgenoot die kundige oor sy/haar lewe is nie. Daar is nog iets...

114. **JR:** Kan ek gou pla? Hoe het hulle dit reggekry om daardie verhaal vertel te kry?

115. **HP:** Ek kan dit nie meer onthou nie. Ek kan net onthou dat hulle 'n groot probleem in hul huweliksverhouding gehad het. Ek weet nie of hulle nie dalk in 'n gesprek, waarby haar broers betrokke was, aan die vroeëre gebeure herinner is en toe besef het... Ek dink wat gebeur het, is dat SG breekpunt bereik het en toe 'n studie onderneem het wat hom laat besef het dat dinge wat in die verlede gebeur het, weerklank vind in die hede. In die lig daarvan het hulle toe moeite gedoen om uit te vind wat moontlik kon gebeur het. Hulle het onder andere na haar broers gegaan en hulle uitgevra oor die verlede. Só het hulle by die verhaal uit haar kinderjare uitgekom. Toe sy dít besef en hulle daarvoor gebid het, hier kom die waarde van gebedsterapie ter sprake, kon hulle die probleem oplos. Om nog 'n voorbeeld te noem. Ek het op die oomblik te doen met 'n kleurlingdame. Alles wat kan verkeerd loop het omtrent met haar verkeerd geloop. Ek het haar die geleentheid gegee om haar verhaal te vertel. Dit is soos om die ui af te skil. Ek het haar nie vrae gevra nie. Sy het vertel. Ek het haar tog vrae gevra. Dit is reg om vrae te vra, maar dit moet gaan oor die afskil van die ui en om sodoende by die laaste verhale uit te kom. Dit is die een saak. Die ander saak is: Wat maak 'n mens met 'n persoon wat lank reeds 'n verslaafde is? Hy bou vir hom 'n leuenlewe. Terwyl hy die verslawende middel gebruik, is hy die *hero* en tot alles in staat. Elke probleem wat ontstaan, is ander mense se skuld. Volgens hom het hy nie 'n probleem nie. Die probleem lê by die ander mense. Hoe gaan jy met vrae tot hom deurdring? Met al sy

verdedigingsmeganismes is die verhaal wat hy vertel vir hom 'n feit. Hy besef nie dat hy na twee drankies 'n totale persoonlikheidsverandering ondergaan nie. Sy geheue laat hom in die steek. Ek weet van 'n geval in ons eie omgewing waar 'n man in 'n padblokkade voorgekeer is. Hy het besef dat hy vir alkoholgebruik getoets gaan word. Terwyl die verkeerspolisie eers aan iemand anders moes aandag gee, spring hy toe in die verkeersbeampte se motor, onder die indruk dat dit sy motor is, en jaag weg. (*Gelag in die groep.*) Die volgende dag daag die verkeerspolisie toe by sy huis op. Op hul navraag na waar sy motor is, gaan wys hy hulle sy motor in die motorhuis. Toe hy die motorhuis oopmaak, staan die verkeersbeampte se motor, met die hond agterin, daar. (*Gelag in die groep.*) Hoe dring jy tot hierdie man deur? Hy weet nie eers wat gebeur het nie. Ek het byvoorbeeld ook die ervaring gehad dat ek met 'n man praat en hy die volgende dag nie eens weet ek was daar nie. Ek en die man se voorman was by hom. Hy het vir ons vertel waarom hy nie kan kom werk nie. Die volgende dag kon hy niks van dié gesprek onthou nie. Hy het dus nie kennis nie. Dit is nodig om hom te konfronteer, om van konstruktiewe konfrontasie gebruik te maak. In hierdie waardes word nie voorsiening gemaak vir dié situasie nie. Jy sal nie met sulke gevalle kan werk nie. Ek waarsku jou vroegtydig.

116. **Ek:** Hoe sal ek dié probleem benader? Sommige terapeutiese benaderings wat sosiaal-konstruksionisties werk, sê dat almal wat betrokke is by 'n probleem, deel word van die gesprek oor die probleem. Dit wat as die probleem beskou word, is nie my verhaal nie. Dit is óns verhaal. Ons skep saam aan die probleemverhaal. Daarom stem ek met HP saam. As ek op 'n individuele basis met 'n verslaafde moes werk, sou dit 'n onbegonne taak wees. Hierdie soort probleem word egter gewoonlik nie deur die verslaafde aangemeld nie. Dit word deur 'n ander persoon of die gesin onder my aandag gebring. In dié geval raak dit moontlik om te sê: Kom ons praat saam oor die probleem. Die alkoholis kan dan nie sy storie vertel soos wat

hy wil nie. Ons verhale word begrens deur diegene saam met wie ons ons verhale skep.

117. **HP:** Hierdie gedagte moet dalk net duideliker in jou dokument verwoord word.

118. **Afsluiting:** *Johan vra of ons die gesprek kan afsluit. Hy noem dat hy graag vir elkeen in die groep die geleentheid wil gee om iets te sê oor wat die gesprek tot hiertoe vir hom/haar beteken. Ek gaan staan by die blaaibord om hierdie slotgedagtes aan te teken. Ek vra die groep om nie net elkeen sy eie betekenis weer te gee nie, maar moontlik ook dit wat hy/sy in die groepspraak gehoor het. Die volgende punte word geopper:*

- Om die regte vrae te stel, moet die pastor nuuskierig wees en goedontwikkelde luistervaardighede hê. (KM)
- Ek soek nie noodwendig antwoorde by die pastor nie. Ek wil graag die geleentheid hê om oor my probleem te praat en te dink sodat ek groter duidelikheid daarvoor kan kry. (MH)
- Die waardes word duidelik geformuleer. Die pastor sal oor sekere vaardighede moet beskik om hierdie waardes uit te leef. Wat is hierdie vaardighede? (JE)
- Die pastor kan nie sy kennis en kundigheid skei van sy vrae nie. (HP, LH)
- Hierdie benadering is nie absoluut nie, dit bied nie stappe vir 'n gesprek nie en dit stel die gespreksgenoot in staat om self te werk. (JN)
- Hoe is die waardes bepaal of beperk deur kultureel-godsdienstig-Calvinistiese oortuigings? (SR)
- Vrae uit 'n nie-wetende posisie is nie gelyk aan vrae uit onkunde nie. (HV)
- Die gespreksgenoot kan kreatief met sy eie werklikheid omgaan. (HV)

- Daar is dele van sy eie werklikheid waarvan die gespreksgenoot nie bewus is nie. (HV)
- Die waardes vorm 'n geheel. (JE)

Ek kom met die groep ooreen om die transkripsie van hierdie gesprek aan hulle te besorg voor ons volgende ontmoeting. Ons spreek met mekaar af om weer oor drie weke byeen te kom. Die gesprek eindig en ons groet mekaar.

6.2.6 Afloop

Die gesprek het my tot nadenke en persoonlike refleksie gestem. Ek kan my belewenis en eerste indrukke van die gesprek as volg saamvat:

- Dit was vir my lekker om deel te kon wees van 'n gesprek wat gehandel het oor 'n saak wat my op die oomblik na aan die hart lê. Ek het waardering vir die aktiewe deelname van die groep.
- Hoewel die meeste van die groeplede nie in 'n professionele hoedanigheid by terapie betrokke is nie, het die groep se kundigheid, argumenteringsvermoë en insigvrae my baie beïndruk.
- As ek vir die groep as geheel 'n standpunt ten opsigte van die waardes moes formuleer, sou dit waarskynlik as volg lui: Die groep vereenselwig hom nie met die voorkeurbenadering tot pastoraat wat deur die waardes verteenwoordig word nie.
- Sekere groeplede kan hulle met sommige waardes vereenselwig.
- Sekere groeplede distansieer hulle in die geheel van die voorkeurbenadering wat deur die waardes verteenwoordig word.
- Dit kom voor asof sekere groeplede tydens die gesprek die moontlikheid sterker begin oorweeg dat daar wel aan die hand van die waardes 'n sinvolle

pastorale gesprek gevoer kan word. Indien dit waar is, sou dit beteken dat daar by hulle 'n groter openheid gekom het ten opsigte van die pastorale benadering wat in die waardes gestalte kry óf flankeer hulle net met die moontlikheid óf ...?

- Sommige groeplede se deelname aan die gesprek laat my nie toe om 'n afleiding oor hulle posisie ten opsigte van die waardes te maak nie.
- Ek het gewonder wat die gesprek in terme van my navorsing beteken. Waar laat die gesprek my?

Hierna het ek die gesprek wat per bandmasjien opgeneem is, gedokumenteer. Waarom en hoe het ek dít gedoen?

In die verloop van die gesprek word inligting vrygestel, opinies uitgespreek, vrae geopper, verhale vertel, ensovoorts. Wat moet hiermee gebeur? Moet dit bloot verbatim weergegee word? Ek is van oortuiging dat dit om meer gaan as net 'n woordelike dokumentering van die gesprek. Die gesprek word gevoer met die oog op verstaan en dít verg interpretasie van wat gehoor is (vergelyk Müller & Schoeman 2004). Hoe vorder ons van inligting na interpretasie, tot verstaan?

In kwalitatiewe navorsing, waar ook na die stories van mense geluister word, word hierdie proses beskryf as “data analise” (vergelyk De Vos 2002:339-355). Rubin en Rubin (1995:226) verduidelik wat hulle bedoel met data analise:

Data analysis begins while the interviewing is still under way. After completing each interview and then again after finishing a larger group of interviews, you examine the data you have heard, pull out the concepts and themes that describe the world of the interviewees, and decide which areas should be examined in more detail.... After the interviewing is complete, you begin a more detailed and fine-grained analysis of what your conversational partners told you. In this formal analysis, you discover additional themes and concepts and build toward an overall explanation.

Sover dit my aangaan, behels die proses van interpretasie tot verstaan nie bloot die “analise” van “data”, soos hierbo beskryf nie. In dié geval werk die navorser selfstandig. Hy/sy ontleed, voeg saam, identifiseer temas, ken betekenis toe. Hierteenoor, in ’n sosiaal-konstruksionistiese raamwerk word verstaan en betekenis gesien as ’n gemeenskaplike aangeleentheid. Müller en Schoeman (2004) spel die implikasies hiervan vir navorsing uit: “The idea of social-constructionism, as the basis for the construction of realities, brought with it the concept of research as a *relational activity* (ek kursiveer)...” Kwalitatiewe navorsers, soos bogenoemde Rubin’s en De Vos, sou natuurlik ook kon sê dat hul navorsing ’n relasionele handeling is, wat dit ook tot ’n sekere mate is. Die narratiewe metodologie van Müller en Schoeman verskil egter in ’n belangrike opsig hiervan, naamlik dat dit deurlopend ’n relasionele handeling is. Die interpretasie en verstaan van die gespreksgenote se verhale bly enduit die gemeenskaplike aktiwiteit van die navorser en sy medenavorsers/gespreksgenote. Interpretasie en verstaan word binne en deur die gesprek gekonstrueer, en nie daarbuite nie.

Die implikasie van bogemelde narratiewe metodologie vir die optekening van die gesprek, is die volgende:

- Aangesien dit oor interpretasie gaan, word die gesprek nie verbatim opgeteken nie. In die dokumentering van die gesprek is ek reeds besig om betekenis toe te ken aan wat gesê is. Daarom het ek probeer sin maak uit dele in die gesprek waar ’n spreker hom- of haarself in die rede val, ’n gedagte oënskynlik nie afrond nie, daar nie ’n duidelike verband tussen opeenvolgende gedagtes is nie, ensovoorts.
- Terselfdertyd het ek probeer om so getrou as moontlik aan ’n spreker se eie woordgebruik te bly. Dit is vir my belangrik dat ’n spreker hom- of haarself herken in die woorde wat aan hom of haar toegedig word.
- Ek het die teks vir my taalversorger gegee. Dit is vir my belangrik dat die teks beantwoord aan beskaafde Afrikaans. Ek doen dit veral met die oog op verdere moontlike lesers van die teks. Ek het die taalversorging laat doen voordat ek die

teks aan my gespreksgenote terugbesorg het sodat hulle op die versorgte teks kon reageer.

- Aangesien die dokumentering van die groeps gesprek reeds 'n interpretasie is, is dit belangrik om die groeplede se terugvoer hieroor te kry. Dit is een van die hoofbeweegredes vir 'n tweede gesprek. Tydens die tweede gesprek wil ek aan groeplede die geleentheid gee om die eerste gesprek te herbesoek, te reageer op die wyse waarop hul deelname aan die eerste gesprek gedokumenteer is en om saam verdere betekenis aan die gesprek te gee.

6.2.7 Tweede Aanloop

In die aanloop tot die tweede gesprek, het ek aan die volgende sake aandag gegee:

- Ek het reëlings getref om dieselfde lokaal te gebruik.
- Ek het die verbeterings wat die taalversorger voorgestel het, aangebring.
- Ek het 'n aantal vrae voorberei om in te sluit by die afskrif van die gesprek wat ek vir elke groeplid beloof het. Die doel met die vrae is om refleksie oor die eerste gesprek te stimuleer. Die groeplede se nadenke oor die vrae kan my moontlik help om te verstaan watter betekenis hulle aan die gesprek gee. Die volgende vrae is gestel:
  - Is jy tevrede met die manier waarop jou deelname aan die gesprek gedokumenteer is? Is daar 'n bewoording of gedagtegang wat jy anders wil formuleer?
  - Wat my uiteensetting van die waardes betref, waaroor is daar nog onduidelikheid?
  - Deel jy my indrukke van die gesprek soos ek dit hierbo weergegee het? Het jy dalk ander indrukke van die gesprek?
  - Ek het ook aan ander moontlike interpretasies van die groep se standpunt gedink. Die eerste is dat daar nie eenstemmigheid in die groep is nie. Sommige groeplede is gemakliker met die voorkeurbenadering tot

'n pastorale gesprek wat deur die waardes vergestalt word en ander neem sterker afstand. Met ander woorde, sommige groeplede is meer te vind vir só 'n benadering en ander is nie. 'n Tweede moontlikheid is dat 'n gesprek oor die waardes nie 'n goeie maatstaf is vir hoe mense op 'n pastorale gesprek waarbinne die waardes funksioneer, sal reageer nie. Om 'n beeld te gebruik: As ek vir iemand wat nie 'n rekenaar ken nie, die hardware wys en vertel waartoe hierdie hardware in staat is, sal die persoon waarskynlik baie skepties oor my aansprake wees. Daarteenoor, sal dié persoon dalk anders reageer as hy of sy eers die rekenaar sien werk het en daarna die hardware gewys is. In hierdie beeld verteenwoordig die waardes die hardware. Kan jy aan 'n ander moontlike betekenis dink wat die groeps gesprek oor die waardes inhoud?

- Waaroor is daar groter eenstemmigheid in die groep? Waaroor is daar die grootste onderlinge verskil?

- Ek het 'n afskrif van die eerste gesprek, my eie refleksie daaroor, asook bogenoemde vrae, vergesel van 'n briefie, tien dae voor die tweede gesprek aan elke groeplid beskikbaar gestel. Die briefie het só gelyk:

Beste.....

Nogmaals baie dankie vir jou deelname aan die eerste gespreksgroep. Ek sluit 'n afskrif van ons eerste gesprek, my onmiddellike indrukke van die gesprek asook 'n aantal vrae wat jy kan oorweeg, hierby in. Die doel van ons tweede gesprek is hoofsaaklik om die eerste gesprek te herbesoek en saam te dink en praat oor wat die betekenis van hierdie gesprek is. Met ander woorde, wat is die implikasie van ons eerste gesprek vir die waardes vir 'n pastorale gesprek wat ek aan julle voorgehou het?

Die reëlins vir ons tweede gesprek is as volg:

Datum:

Tyd:

Plek:

Beoogde tydsduur:

Groete.

Eric Scholtz

Ek en Johann het weer vyf en veertig minute voor die groeps gesprek bymekaargekom. Ons het ooreengekom om aan die volgende sake aandag te gee: om nogeens die groep se toestemming te kry om 'n bandopname van die gesprek te maak; om terugvoer van die groep te vra oor die wyse waarop hul deelname aan die eerste gesprek gedokumenteer is; om die groep se respons op die eerste gesprek te kry; en om die groep die geleentheid te gee om nuwe vrae te stel. Johann het voorgestel dat hy ook pertinent 'n vraag stel oor hoe die groep wil hê die Bybel in 'n pastorale gesprek moet funksioneer. Ek het voorts genoem dat ek na aanleiding van die eerste groeps gesprek 'n nuwe waarde vir 'n pastorale gesprek aan die groep wil voorhou.

6.2.8 Die tweede gesprek.

Net een van die agt, naamlik JN, het nie vir die tweede gesprek opgedaag nie. (JN het my later gebel om verskoning te vra vir sy afwesigheid.) Ek het die groeplede verwelkom, bedank vir hul teenwoordigheid en versigtigheidshalwe weer elkeen bekendgestel. Op my versoek het die groep ingestem dat 'n bandopname van die gesprek gemaak word. Hierna het ek die afskrif van die eerste gesprek aan die groep voorgehou. Ek het aan die groep verduidelik hoe ek te werk gegaan het om die gesprek te dokumenteer. Die dokument is sonder enige wysigings goedgekeur en die groep het my toestemming gegee om dit só in die proefskrif op te neem. Toe het ek Johann (JR) gevra om die gesprek vir ons te lei.

1. **JR:** 'n Gesprek het gewoonlik 'n klomp nagedagtes en die lees van die afskrif van 'n gesprek het ook. Ek dink dit kan baie waardevol wees om oor dié nagedagtes te praat. Dit genereer dikwels nuwe idees en gesprekke. Ek sou graag wil hoor wat is julle nagedagtes. Miskien moet ons vir Eric ook

die geleentheid gee om vrae wat hy dalk het, te stel en om iets by te voeg. Ek het ook 'n vraag vir die groep. Dalk het julle ook ander vrae. Verder laat ons die gesprek toe om te ontwikkel. Ons het met ander woorde 'n semi-oop agenda. Ek wil nou eers vir elkeen in die groep die geleentheid gee om inleidend sy of haar nagedagtes met ons te deel.

2. **HV:** Ek wil nie hê ons moet die vorige gesprek herhaal nie, maar ek het 'n vraag na aanleiding daarvan. Ek het weer die dokument oor die waardes gelees en gewonder of die groep se besorgdheid oor die pastor se houding van nie-weet nie dalk daarmee verband hou dat ons nie insae het in wat in die voorafgaande hoofstukke van die proefskrif staan nie. Sal die kennis wat daarin vervat is nie vir ons meer lig werp op die waardes nie?
3. **Ek:** Ek kan probeer om 'n voorlopige antwoord te gee en ons kan later weer hierna terugkeer, want dit lyk vir my asof die pastor se houding van nie-weet een van die groot besprekingsonderwerpe in daardie gesprek was. Dit is so dat ek op 'n paar plekke in die proefskrif hierdie saak aanraak en dat ek op een plek heelwat ruimte daaraan afstaan. Ek weet nie of ek weer iets daarvoor moet sê nie. Moet ek weer 'n bietjie daarvoor praat?
4. **JR:** (*Knik instemmend*) Laat ek eers by die ander hoor. Is dit oukei as Eric reageer op die vraag? Is daar dalk 'n ander vraag wat daarmee verband hou?
5. **HP:** Na aanleiding van Eric se beeld oor die rekenaar, sou ek graag wou sien hoe werk die pastor se houding van nie-weet.
6. **Ek:** Ek hét dit in die waardes beskryf, maar laat ek dit wéér sê: Die pastor se houding van nie-weet beteken nie dat die pastor niks weet nie. In die benadering wat ek voorstaan, hét ek sekere teorieë en wérk ek daarmee. Dié teorieë het egter betrekking op die wyse waarop 'n gesprek gevoer word. Dit het nie te make met bepaalde inhoude waarmee ek in 'n gesprek

vorendag kom nie. Die benadering wat in die waardes beskryf word, maak dit onnodig om inhoude of teorieë vanuit die sielkunde of teologie die gesprek in te dra ten einde my gespreksgenoot in staat te stel om met sy of haar lewe aan te gaan. Die teorie oor taal en verhale en die invloed daarvan op mense se lewe, is ondermeer 'n baie belangrike deel van die benadering wat ek verkies. As iemand na my toe kom met 'n verhaal of verhale oor wat hy of sy as 'n probleem beleef, is my uitgangspunt dat hierdie probleemverhaal moet verander. Die manier waarop iemand sy lewe aan die hand van sy verhaal verwoord, moet verander. Ek het nie teorieë van buite die gesprek nodig om hierdie verhaal te laat verander nie. Ek kan met hierdie persoon in gesprek tree en deur vrae te stel, kom dié persoon met nuwe vertellings na vore. As ek kan verwys na my beeld oor die sterre... Daar kom nuwe ligpuntjies na vore wat ons in staat stel om nuwe verbintenisse en nuwe verhale te vorm wat my gespreksgenoot in staat stel om 'n meer hoopvolle toekoms tegemoet te gaan. My gespreksgenoot se verhaal verander dus aan die hand van sy eie vertellings. Ek hét in die verlede 'n klomp teorieë geleer, maar die voorkeurbenadering wat in die waardes beskryf word, maak sulke teorieë oorbodig. Daarom is dit vir my moontlik om te sê ek neem 'n nie-wetende posisie in. Ek hoef nie vir my gespreksgenoot teorieë aan te bied nie, want ons werk net met die verhale soos hy of sy dit vertel. Die teorie waarvan ek uitgaan, is dat ons ons verhale leef. Ons verhale beskryf nie maar net wat met ons gebeur nie. Met behulp van ons verhale, gee ons vorm aan ons lewe. Dit is die filosofiese uitgangspunt van my benadering. Deur my gespreksgenoot uit te nooi om met nuwe vertellings vorendag te kom, voorsien hy/sy self die ligpunte, kan ons saam nuwe verhale vorm en kan hy/sy 'n nuwe perspektief op die lewe en die toekoms kry.

7. **MH:** Is dit nie 'n baie lang proses nie? Dit klink vir my asof só 'n gesprek lank kan duur.

8. **EK:** Dit kan. Dit hang baie af van hoe solied, vas en gestabiliseer die verhale is waarmee die ander persoon leef. Daar kan 'n klomp faktore wees wat daartoe bydra dat 'n probleemverhaal in plek gehou word en wat dit moeilik maak om te verander. Dit kan egter ook gebeur dat iemand se verhaal binne een gesprek verander. Dit sou kon gebeur in gevalle waar iemand se verhaal nog nie sterk gevorm is en daar nie 'n sterk *support system* vir die probleem is nie. Ons probleemverhale het gewoonlik 'n *support system*. Soms is dit sterk en invloedryk. Partykeer is dit nie die geval nie. Die probleemverhaal is soms nie sterk gevorm nie en dit het nie 'n lang geskiedenis nie. In sulke gevalle kan die probleemverhaal vinnig verander.
9. **MH:** Sou dit beteken dat die pastor goeie mensekennis moet hê ten einde te weet hoe vinnig die gesprek kan vorder?
10. **EK:** Ek dink die gesprek lei 'n mens. Jou gespreksgenoot gee vir jou die leidrade of hy in staat is om deel te neem aan 'n gesprek wat buite die grense van die probleemverhaal beweeg.
11. **MH:** Met ander woorde, die tydsverloop van die gesprek is nie in alle gevalle dieselfde nie. Party gesprekke gaan langer duur as ander.
12. **EK:** Ja, die gesprek gee vir my 'n aanduiding of iemand bereid is om aan nuwe moontlikhede te dink óf andersins baie geheg is aan sy probleem. As 'n persoon baie vaste beskrywings van sy probleem gee, is dit gewoonlik 'n teken dat die gesprek stadiger moet vorder. Aan die ander kant gebeur daar soms genoeg in een gesprek, ek was onlangs by sulke gesprekke betrokke, wat my die gevoel gee dat my gespreksgenoot gereed is om met sy of haar lewe aan te gaan.
13. **MH:** Is die tydsduur van gesprekke dus nie vir die pastor 'n probleem nie?

14. **Ek:** Die tydsduur van gesprekke is nie vir my 'n probleem nie. Vir ander is dit dalk. Die persone wat my kom sien is byvoorbeeld partykeer haastig. Vir iemand wat in 'n kliniese omgewing werk, met ander woorde iemand wat geld vra vir sy dienste, kan die tydsduur van gesprekke en die werkswyse wat ek voorstaan, 'n probleem wees. Mense se fondse is dalk beperk en daarom voel hulle daar moet vinnig vordering gemaak word. Die manier van gesprekvoering wat ek verkies, laat miskien soms by gespreksgenote die gevoel ontstaan dat ons nie vinnig genoeg vorder nie. In 'n kerklike omgewing waar geld nie 'n *issue* is nie...
15. **JR:** Daar is nie geld nie. (*Gelag in die groep.*)
16. **Ek:** Ons het dan nie 'n *issue* met tyd nie. In die kerklike omgewing het ons tyd aan ons kant.
17. **MH:** In die lig van ons vorige gesprek, klink dit vir my asof ons sê: Daar is 'n probleem en ons moet so gou as moontlik by die probleem, die groot probleem wat agter alles lê, uitkom.
18. **KM:** Kan ek daarby aansluit? Dit lyk vir my, ook na aanleiding van ons gesprek oor die pastor se houding van nie-weet, asof ons vorige gesprek veral plaasgevind het binne die raamwerk van die mediese model. Daarvolgens moet 'n probleem geïdentifiseer word en dan behandel word na die goeddunke van die terapeut. Dit is 'n model wat geldigheid verkry het. Die model wat by ons op die tafel is, werk heeltemal anders. Dit maak dinge vir ons moeilik, want dit vra 'n nuwe manier van dink en doen. Ek het gewonder of altwee nie maar naas mekaar kan bestaan nie? Moet dit noodwendig die een óf die ander wees?
19. **Ek:** Wat my betref, het ek bepaalde voorkeure. Ek het egter 'n gedagte wat ek met die groep wil deel. Ek weet nie of dit nou die regte tyd is om dit te doen nie.

20. **JR:** Dit is nou die regte tyd, anders gaan almal vreeslik nuuskierig wees...
(*Gelag in die groep.*)
21. **Ek:** Dit klink vir my dit is nou die regte tyd. Ek het aan die einde van die stuk wat ek vir julle beskikbaar gestel het, my eerlike indrukke van ons vorige gesprek en 'n aantal vrae geformuleer. Die laaste vraag gaan oor waar daardie gesprek my laat in terme van my waardes. Ek het lank hieroor gewonder en daar het uiteindelik vir my 'n lig opgegaan. As ek terugdink aan ons vorige gesprek en ek my waardes in gedagte hou, wil ek graag 'n nuwe waarde toevoeg. Ek sou graag julle mening daarvoor wou hoor. Die waarde wat ek wil byvoeg, lui só: Die pastor kan nie aan die gesprek deelneem soos wat hy of sy wil nie.
22. **KM:** Wat bedoel jy daarmee?
23. **HP:** Met ander woorde, soos wat hy of sy vooraf besluit nie.
24. **Ek:** Ek wil dit probeer verduidelik. Laat ek begin by ons vorige gesprek. As ek dink aan hoe daardie gesprek verloop het, die vrae wat julle gehad het, die bekommernis wat julle uitgespreek het, en ek moes op grond daarvan 'n afleiding maak, sou ek sê dat die manier van gesprekvoering wat in die waardes vervat is, ten minste vir sommige van julle nie pas nie. As ek dus daarop sou aandring om met diegene 'n gesprek te hê aan die hand van my voorkeure, sal die gesprek waarskynlik nie slaag nie. Die gesprek sal jou nie pas nie en ook nie vir my nie. Dié ervaring het my daartoe gelei om die nuwe waarde te oorweeg. Aan die ander kant, het ek myself afgevra of só 'n waarde getrou is aan my sosiaal-konstruksionistiese uitgangspunt. Ek dink die antwoord is: Ja! Die sosiale konstruksionisme bied 'n bepaalde perspektief op gesprekvoering. Daarvolgens is 'n gesprek 'n verweefde gebeurtenis. Dit beteken ek en jy kan nie aan 'n gesprek deelneem soos wat ons wil nie. Daar word grense aan elkeen se deelname gestel. Die breë konteks of agtergrond waarteen 'n gesprek plaasvind, vorm byvoorbeeld 'n

grens. Kom ek noem 'n praktiese voorbeeld. Ons praat op die oomblik oor pastoraat en terapie. Ek en jy het egter as agtergrond tot hierdie gesprek deelgeneem aan ander gesprekke rakende pastoraat en terapie wat ons deelname aan hierdie gesprek beïnvloed. Die gesprekke waaruit ons kom, het 'n invloed op ons deelname aan hierdie gesprek. Naas hierdie breë agtergrond, het die onmiddellike konteks van die gesprek óók 'n invloed op ons deelname. Wat ek sê en wat jy sê, hang nie volledig van die individuele deelnemer aan die gesprek af nie. Wat ek sê, plaas sekere beperkinge op jou respons. Jou respons plaas weer sekere beperkinge op my verdere deelname aan die gesprek. 'n Sekere skrywer oor sosiale konstruksionisme gebruik 'n beeld om te verduidelik hoe ons deelname aan 'n gesprek beïnvloed word deur faktore afkomstig van buite die individu. Hy vergelyk 'n individu se deelname aan 'n gesprek met die sleurkrag wat 'n stok ondervind wat in 'n waterstroom gedruk word. As ek hierdie gedagtes kortliks kan saamvat... 'n Gesprek is 'n verweefde gebeurtenis. Ons deelname aan 'n gesprek geskied nooit ten volle vanuit ons innerlike planne, programme of idees nie. Dit wat tussen ons gebeur, my woorde en jou respons daarop, gee rigting aan die gesprek. Dit bepaal tot 'n groot mate die vloei van die gesprek. Wat my betref, ondersteun die sosiale konstruksionisme dus ook die waarde dat 'n pastor nie aan 'n gesprek kan deelneem soos wat hy wil nie. Ek beleef die gedagte nogal as 'n *eye opener*. Terapieë wat op sosiaal-konstruksionistiese uitgangspunte bou, gee nie genoeg erkenning hieraan nie. Die manier waarop sulke terapeute hul werk in boeke beskryf, laat die indruk dat die terapeut elke keer 'n gesprek kan voer aan die hand van sy of haar voorkeure. Hulle gee nie juis blyke daarvan dat hul gesprekke anders verloop nie, dat wat hulle voorstaan nie noodwendig in hul gesprekke realiseer nie en dat 'n gesprek sy eie gang het nie.

25. **KM:** Sal jy dit vir my verhelder? Jy sê: My idees oor 'n gesprek kan ek nie altyd deurvoer nie.

26. **Ek:** Die waardes...
27. **KM:** Ek wil juis vra of jy 'n onderskeid tref tussen waardes en idees?
28. **Ek:** Die waardes wat ek uitgeskryf het, dui op 'n voorkeurbenadering tot gesprekvoering. Dit sê reeds heelwat oor hoe ek graag aan 'n gesprek wil deelneem. Daardie voorkeurbenadering kan nie altyd realiseer in 'n gesprek nie.
29. **KM:** Met ander woorde, jy kan nie altyd jou waardes realiseer in 'n gesprek nie.
30. **Ek:** Nie my voorkeurbenadering nie. Die waardes kry uitdrukking in die wyse waarop ek aan 'n gesprek deelneem. Die wyse waarop ek aan 'n gesprek deelneem, is egter nie volledig binne my beheer nie. Die laaste waarde wat ek wil byvoeg, gee erkenning hieraan.
31. **LH:** Met ander woorde, die twee benaderings waarvan KM vroeër gepraat het, kan in 'n gesprek met mekaar vervleg word.
32. **Ek:** Ja, in die realiteit van die gesprek. Dit is nie my voorkeur nie en dit sou nie beteken dat ek die twee benaderings teoreties met mekaar versoen nie. 'n Gesprek voer 'n mens egter mee, sodat jy beperk word in die wyse waarop jy daaraan deelneem. 'n Gesprek bied sekere moontlikhede en sluit ander uit.
33. **HP:** Dit stem my meer gerus. Ek kan baie van wat in die waardes vervat is, onderskryf. Toe ek lees oor die pastor wat nuuskierig moet wees, het dit my aan 'n situasie herinner. 'n Dame het vir my vertel dat sy 'n bekende en geliefde predikant, nou 'n emeritus, van die NG Kerk gaan sien het. Die verloop van die gesprek het haar laat voel hy trek net 'n klomp inligting uit haar uit en alles bly in die lug hang. Dit het haar nie gehelp om by 'n

antwoord uit te kom nie. As 'n pastor met iemand werk en hy kom agter dié persoon toon 'n weerstand teen vrae, kan hy sy benadering verander. As hy sy benadering nie verander nie, sal sy gespreksgenoot waarskynlik teleurgesteld weggaan en voel die pastor weet nie wat hy wil bereik nie. Jy sê dus dat jy uit die gesprek sal agterkom of jy met iemand te doen het wat 'n weerstand teen vrae het.

34. **Ek:** Ek weet nie of ek dit altyd sal agterkom nie. Wat ek wel sê, is dat ek aan 'n gesprek begin deelneem met 'n voorkeurbenadering, wat byvoorbeeld 'n voorkeur vir vrae insluit, maar dat die gesprek in 'n rigting kan ontwikkel wat ek nie voorsien het nie. Gespreksgenote gee soms duidelike indikasies van hul voorkeure. Iemand sal byvoorbeeld prontuit vir my vra: Wat dink jy van hierdie situasie?, óf: Wat is volgens jou die antwoord?, óf: Wat sê die Bybel hieroor? Hulle doen dit egter nie altyd nie of ek hoor dit nie altyd nie. Daarom vrá ek vir gespreksgenote of hulle tevrede is met die trant van die gesprek. Ek sal byvoorbeeld, nadat die gesprek al 'n ent gevorder het, vra: Is jy tevrede met hoe die gesprek verloop? Verloop die gesprek soos wat jy graag wil hê dit moet? Praat ons oor sake wat vir jou belangrik is? Met ander woorde, ek probeer vir my gespreksgenoot die geleentheid gee om vir my te sê dat 'n bepaalde gesprek hom of haar nie aanstaan nie. Ek het vir 'n tyd lank 'n weerstand daarteen gehad om aan gespreksgenote se versoeke wat nie strook met my voorkeure of waardes nie, toe te gee. Wat dít betref, het ek egter 'n draaipunt bereik.

35. **HP:** Ek het ook aan iets anders gedink. Dit het te doen met beginsels. Ek glo daar is sekere beginsels wat 'n pastor aan sy gespreksgenoot kan voorhou, deur byvoorbeeld te vra: Wat dink jy hiervan? Ek bedoel nie dat hy dit moet afdwing nie. Kom ons neem vergifnis as voorbeeld. Ek beskou dit as 'n beginsel dat 'n mens nie kan loskom van 'n situasie wat jou lewe ontwrig as jy diegene wat daarvoor verantwoordlik is, nie vergewe nie. Ek onthou dat Mandela gesê het hy het die blankes vergewe, want as hy dit nie gedoen het nie, sou dit hom vernietig. Vergifnis is dus so 'n beginsel. Dié beginsel

kom ook nie net in die Christendom voor nie, maar in die Bybel word dit tog duidelik vir ons gegee. Met ander woorde, die pastor sou kon vra: In die Bybel kry ons 'n bepaalde lering oor vergifnis. Wat maak jy daarmee? Die pastor hoef dit nie op 'n voorskriftelike manier te hanteer nie. Ek het ook 'n weerstand teen modelle en voorskriftelikheid.

36. **JR:** Kom ons tree vir 'n oomblik terug. Is daar aansluiting tussen die teks wat julle gelees het en dit waaroor ons op die oomblik gesels?
37. **SR:** Ek vind baie aanklank by die gedagte dat die twee benaderings waarvan KM gepraat het, gekombineer word. Die pastor se gespreksgenoot dra dikwels 'n masker. 'n Vertrouensverhouding moet geskep word waarin hierdie maskers afgehaal kan word. Dit kan vir groter openheid sorg en die gesprek tot 'n punt voer, ek wil dié punt nie die *root cause* of kern van die probleem noem nie, vanwaar 'n nuwe verhaal opgebou kan word. Ek dink in jou formulering van die waardes het jy te kras geoordeel oor die ui-model. Dit lyk vir my jy het die idee om die skille af te haal, uitgegooi saam met die terapeutiese meestersverhale. Wat my betref is dit van kritiese belang om, deur middel van die gesprek, onder die oppervlak in te beweeg. Dit vra moed om te erken dat jy 'n probleem het, om oop te maak en jou hart uit te stort. Om te erken dat jy 'n probleem het, is al deel van die oplossing. Die pastor moet hierdie proses aanhelp deur die regte vrae te stel. Ek is oortuig daarvan dat mense maskers dra, 'n ego het waaragter hulle skuil.
38. **JR:** Wie is vanaand hier? SR of die masker? (*Gelag in die groep.*)
39. **LH:** In aansluiting by wat SR gesê het, ek dink baie mense wat vir hulp opdaag, is dalk in 'n ontkenningfase. Hulle besef nie wat hulle by die punt gebring het om raad te soek nie. Die pastor sal dan sy kundigheid moet gebruik om dieper te graawe en toe te laat dat die verledeverhale vertel word. Ek dink dit moet beslis in ag geneem word dat mense dalk nie hul eie omstandighede ken nie. Hulle is die kundiges oor hul eie verhaal, maar in

hul onderbewussyn is daar dalk goed waarvan hulle nie weet nie. Die pastor moet help om verby daardie onkunde en ontkenning te kom.

40. **Ek:** Terwyl ek die vorige gesprek opgeteken het, het ek gewonder hoe julle my verstaan oor die vertel van die verledeverhaal. Ek het plek-plek die idee gekry dat julle dink ek wil nie oor die verlede praat nie, asof ek net wil praat oor die verhaal waarmee iemand by my aankom. Dit is nie die geval nie. Waarteen ek dit het, is die idee dat daar 'n ware, werklike probleem agter die verhaal is wat my gespreksgenoot my vertel. Ek dink dit is nie waar nie. Dit is ook nie nodig om by 'n eintlike probleem uit te kom nie. Ek dink egter wel dat dit nodig is om die verhaal waarmee my gespreksgenoot by my kom, uit te brei na ander verhale. Dit kan 'n klomp verledeverhale insluit. Uit die verledeverhale kom daar partykeer ligpunte. Die verledeverhale dra nie net by tot die probleemverhaal nie. Sulke ligpunte is bruikbaar in die ontwikkeling van 'n nuwe verhaal. Wat my betref, is dit dus *fine* om 'n gesprek oor die verlede te hê. Dit is gewoonlik deel van 'n gesprek. 'n Gesprek verloop meesal só: Iemand begin om 'n bepaalde verhaal vir die pastor te vertel, maar die vertelling kring uit na ander verhale, onder andere verledeverhale, wat ook getuig van probleme. Ek gebruik egter nie hierdie vertelling om 'n spoor te volg totdat ons by die ware probleem uitgekom het nie. In dié opsig kan ek, net soos julle, my beeld van die ui misbruik en sê: Ons moet die skille aftrek. Ek wil die beeld van die ui net verder deurvoer en sê: Daar is nie 'n kern nie.
41. **LH:** Sou jy dus sê die skilletjies wat om die kern is, maak deel uit van die probleem. Die probleem is byvoorbeeld nie nét onvergewensgesindheid nie. Daar is ook ander goed.
42. **Ek:** As ons die beeld van die ui ernstig moet opneem, sê dié beeld jy kan maar die ui aanhou skil. Jy kom nie by 'n kern uit nie. Jy skil en skil...
43. **SR:** ... totdat jy by subatomiese vlakke kom.

44. **KM:** Klippe, klippe, klippe... (*Gelag in die groep.*)
45. **SR:** Is dit met ander woorde nie jou voorkeurbenadering om 'n bietjie dieper te delf nie?
46. **Ek:** Ek hou nie van die onderskeid tussen oppervlak en diepte nie. Dié beeld skep die indruk dat wat op die oppervlak is, minder waar is, terwyl wat dieper geleë is, die groter waarheid is. As jy met die onderskeid oppervlak-diepte bedoel dat daar oor meer gepraat word as die verhaal waarmee iemand by die pastor kom, dan is ek gemaklik daarmee. As iemand byvoorbeeld verhaal A vertel en ek vrae stel, kom daar openinge vir nuwe verhale om vertel te word. Party van hierdie nuwe verhale is ou verhale, verledeverhale. Die verhale wat later uitkom en dalk vir my skokkend klink, is nie dieper verhale in die sin dat hulle meer waar is nie. Iemand kan dalk op 'n later stadium in die gesprek 'n ander verhaal vertel en in trane uitbars. Vir my beteken dit nie ek het nou die *nerve* raakgevat nie. Vir die persoon wat die verhaal vertel, is dit waarskynlik 'n belangrike verhaal, maar ek beskou dít óók nie as die eintlike probleem nie. Dit sê nog nie vir my dat ek nou by die hárnt van die saak uitgekom het nie.
47. **JE:** Kan ek maar praat? Toe ek die afskrif van ons gesprek deurgelees het, het dit my gehelp om my eie gedagtes beter te formuleer. Ek dink elkeen wat dit deurgelees het, het 'n duideliker perspektief gekry. Ek is nou beter in staat om te sê met watter waardes ek kan saamleef, met watter nie en wat omtrent die sosiale konstruksionisme my ongemaklik laat voel. Wat laasgenoemde betref, is dit die *relative world view* wat daarin na vore kom. Dit is vir my té relatief en té oop vir misbruik om by 'n oplossing uit te kom nie. Ek wil terugkeer na jou beeld van die sterre. Daar kan in die loop van 'n gesprek 'n klomp ligpunte verskyn, maar om hierdie ligpunte tot 'n nuwe beeld te vorm, het dié persoon leiding nodig. As die ligpunte net na vore gehaal word, maar die lyne word nie getrek nie, dit vorm nie 'n prentjie waarmee ek iets kan gaan doen nie, laat dit my in 'n dilemma. Ons leef in 'n

baie intellektuele tyd waarin kennis en die vermeerdering van kennis op die voorgrond is. Al dié kennis bring nie noodwendig lewensverandering mee nie. SR het ook daarna verwys. Elkeen kom na 'n gesprek met iets. Ek wil dit die sondige natuur noem. Die ego is die sondige natuur en dit is 'n werklikheid. Dít moet dalk op 'n eie manier aangespreek en oopgevelek word as die *issue*. Dit moet dalk duidelik uitgewys word dat 'n bepaalde probleem die gevolg is van die sondige natuur. Iemand moet my help om daardie lyntjies te trek en verbindings te maak. Dit maak nie saak hoeveel ligpuntjies ek sien nie, iemand moet 'n liniaal vat en my help om die lyne te trek. Dit werk amper soos die prentjies wat 'n mens teken deur die nommers te verbind. Ek kan dalk al die puntjies sien, maar as iemand my nie met die nommers help nie, kry ek nie die prentjie getrek nie. Die waardes wat in die stuk aangebied word, is vir my te relatief. Dit bekommer my. Dit beperk vir my die toepassing van die waardes. Die pastor moet my help met die nommers.

48. **Ek:** JE, jy het laas ook die saak van waardes en norme aangeroe. Die waardes sê waarvandaan kom ek of met watter ingesteldheid neem ek aan 'n gesprek deel. Die waardes sê nie hoe 'n gesprek presies verloop of wat daarin gebeur nie. Dit bied 'n breë riglyn vir die gesprek. Binne die waardes of die breë riglyne is verskillende gespreksprosedures moontlik. In my proefskrif beskryf ek drie of vier gespreksprosedures. Ek wil jou die punt gelykgee dat die verskillende ligpuntjies verbind moet word tot 'n sinvolle geheel of verhaal. Ek beskryf nie in die waardes hoe hierdie ligpunte verbind word nie, omdat dit nie vir my op die vlak van waardes lê nie. Dit lê vir my op die vlak van metodologie. Ek sou sulke prosedures byvoorbeeld fyner kon beskryf onder die waarde wat oor die belangrikheid van gespreksvrae handel. Dié prosedures maak hoofsaaklik gebruik van vrae. Vrae word só gevra dat jy die ander persoon in staat stel om betekenis te gee aan die ligpunte wat in die gesprek na vore kom. Dit is moontlik om vrae só te stel dat die gespreksgenoot 'n prentjie begin vorm. Daar is egter

verskillende maniere of metodes waarop vrae ingespan kan word om dít te bewerk.

49. **JE:** Ek was vir 'n groot deel van my beroepslewe 'n fasiliteerder. Ek het kursusse bygewoon en vaardighede aangeleer om vrae te vra ten einde by 'n sekere punt uit te kom. Daar is vir my 'n baie fyn lyn tussen vrae stel en manipulasie van 'n gesprek. Ek kan vrae só stel dat ek iemand sover kry om te dink soos wat ék wil hê hy moet. Dít is dalk nie noodwendig regte denke nie. Dit was byvoorbeeld deel van my werk om vir werknemers te vertel waarom die maatskappy moet verander. Ons moes taal baie kreatief gebruik om die *case for change* te stel. Ek sou egter ewenwel dieselfde benadering kon gebruik om 'n saak daarteen uit te maak. Vir my beteken dit dat daar krag agter die vraagbenadering skuil. Hoewel ek 'n vraagteken agter my sin plaas, gee ek steeds rigting aan die gesprek.
50. **Ek:** Vrae beïnvloed beslis die gesprek. Dit is veral waar van vrae in terapeutiese benaderings wat die mediese model volg. As ek sulke benaderings moet beoordeel, dan lyk dit vir my asof daar growwe manipulasie voorkom. Vrae word gebruik om inligting vry te stel wat my teorieë staaf. Dit is hoe medici werk. Hulle ondersoek die pasiënt, stel vrae en dit stel hulle in staat om 'n diagnose te maak en 'n behandeling voor te skryf. Hierdie werkwyse is deur heelwat terapeutiese benaderings oorgeneem. Die terapeut het 'n klomp teorieë oor probleme. Die DSM IV verskaf klassifikasies vir meer as driehonderd toestande. Die terapeut begin vrae stel en die antwoorde wat hy kry hoor hy teen die agtergrond van hierdie klassifikasies. Sekere inligting wat in die gesprek na vore kom, toon ooreenkomste met 'n bepaalde klassifikasie en hy begin sy vrae daarop afstuur om dié klassifikasie of diagnose te bevestig. Vrae word dus gebruik om inligting te bekom wat die teorie wat reeds beskryf is, te staaf. Dit lyk vir my asof vrae in só 'n benadering gebruik word om 'n gesprek te manipuleer sodat dit beantwoord aan die vraagsteller se teorieë. In die benadering wat ék verkies, word ook van vrae gebruik gemaak. Dié vrae beïnvloed óók die

gesprek. Ek het vroeër daarna verwys dat elkeen nie aan 'n gesprek kan deelneem soos wat hy of sy wil nie. As ek vir jou 'n vraag vra, bemoontlik ek sekere response en sluit ek ander uit. In teenstelling met terapieë wat 'n mediese model volg, wil ek met my vrae uitkom by jóú verhaal en nie by my teoretiese teksboekverhale nie.

51. **KM:** Is die beginsel wat in hierdie geval manipulasie uitsluit nie die gedagte dat die gespreksgenoot die kenner van sy verhaal is nie? Die pastor of terapeut luister nie bevooroordeeld na die gespreksgenoot se verhaal nie. Hy stel sy vrae só dat die gespreksgenoot die vryheid het om sý eie verhaal te vertel.
52. **JR:** Daar is 'n verband tussen nie-wetendheid en die manier waarop vrae gestel word. JE beskryf 'n strategiese benadering tot vrae stel. Ook in terme van terapeutiese benaderings kan die onderskeid getref word tussen refleksiewe en strategiese vrae. JE *introduce* hiermee ook die tema van mag. Strategiese vrae word vanuit 'n magsposisie gestel en wil mag uitoefen in die gesprek. In terapie is magsverhoudinge 'n baie belangrike *issue*. Die terapeut oefen altyd mag uit. In terme van Eric se benadering sou die vraag gestel kon word hoe nie-wetendheid en die vraagmetode wat daaruit voortspruit die terapeut se mag laat afneem. As die terapeut 'n strategiese posisie inneem, formuleer hy vrae waarvan die *outcome* reeds bekend is. Waardes, soos die wat Eric formuleer, beskryf 'n etiese posisie in die gesprek. Vanuit hierdie etiese posisie word vrae gestel.
53. **KM:** Dan vermy 'n mens die situasie wat HP beskryf, waar iemand vraag op vraag op vraag stel en daar niks van kom nie. Vrae word dan nie net gestel ter wille van vrae stel nie. Vrae word ingespan om alternatiewe verhale te hoor en om verby die voor die hand liggende te beweeg. Dit is vrae wat nie aan die inkwisisie herinner nie.
54. **JR:** Ek hou van jou beeld van die inkwisisie.

55. **KM:** Dit klink vir my, dít is min of meer wat die kind beleef het van wie HP vertel.
56. **JR:** Die tyd vir hierdie gesprek is besig om uit te loop. Ek het aan die begin genoem dat ek vir die groep 'n vraag het. Dit is in verband met die waardes wat Eric geformuleer het, spesifiek die waarde oor Skrifgebruik. Hieroor kan 'n mens intellektualiseer en dit is 'n uitgelese groep wat om die tafel sit. Ek wil hê jy moet dié vraag persoonlik antwoord: Hóé wil jý hê moet die Bybel 'n gespreksgenoot word in 'n pastorale gesprek?
57. **JE:** Ek wil 'n praktiese voorbeeld noem van iets wat pas in ons gemeente gebeur het. Die kursus *A purpose driven life* is hier aangebied. In dié kursus formuleer Rick Warren, vanuit 'n Bybelse perspektief, vyf *purposes*. (Ek het die boek twee keer deurgelees. Daar is inhoude in sy boek waarmee ek nie heeltemal saamstem nie, maar daar is baie waarmee ek wél saamstem.) Warren se boek is op die oomblik 'n blitsverkoper. Die *Life change centre*, hier op Vanderbijlpark, verkoop op die oomblik twee duisend van dié boeke per maand. Vir my beteken dit dat dié boek 'n krágtige boodskap het. Die uniekheid van die boek is daarin geleë dat dit praktiese riglyne gee wat jou in staat stel om jou daaglikse lewe vanuit 'n Christelike perspektief te benader. Om jou vraag te antwoord: In 'n pastorale situasie moet die Bybel seëvier as *the ultimate truth*. Ek glo dat die Bybel 'n antwoord het vir elke situasie of 'n aanduiding gee van die rigting wat ons moet inslaan. Die Bybel antwoord ons nie op elke vraag oor wat reg of verkeerd is nie. Ons moet leer om na die hárt, die dieper boodskap van die Bybel, te luister om te hoor wat reg of verkeerd is. Dit is vir my van kritieke belang dat die herskep van verhale in 'n pastorale situasie op Bybelse klippe, op 'n Bybelse fondament, sal geskied. Dit alleen bied standvastigheid. Dit beteken 'n wegbeweeg van grysheid. Die Bybel moet rigting gee aan 'n gesprek. Daar is noord!

58. **JR:** Kan jy dit nog méér prakties maak? Hoe wil jy hê moet die pastor daardie *ultimate truth* aan jou kommunikeer?
59. **JE:** In aansluiting by wat ek in hierdie gesprek gehoor het, sou die pastor kon vra: Wat dink jy sê die Bybel hieroor? Is daar 'n Christelike antwoord of siening oor hierdie saak? Die pastor sou ook die Christelike beskouing oor 'n saak kon gee en vra: Kan jy jousef hiermee vereenselwig? 'n Ander moontlikheid is om die drie potensieële reaksies op 'n situasie wat Rick Warren in sy boek beskryf, te noem: om te onttrek (*isolate*), om jousef te beskerm (*insulate*) of om te verwêrelds (*conform*). Die pastor kan dan vra: Waar of by watter een van dié drie, pas jy in? Dit is praktiese goed om oor te praat. Ek weet nie of ek jou vraag beantwoord nie?
60. **JR:** Ek vra net vir 'n persoonlike mening. Die diverse antwoorde wat ons dalk gaan kry, bring ons nader aan 'n antwoord. Ek verwag nie dat iemand namens die groep moet antwoord nie. Jy het vir ons jóú antwoord gegee. Ek glo ons kan baie leer uit diverse, persoonlike antwoorde.
61. **LH:** Toe JE praat van 'n fondament, het dit my herinner aan wat in die waardes geskryf is: “Die Bybel is nie 'n grondteks wat as fondament kan dien vanwaar ons reglynig of langs 'n ongebroke lyn duidelike of onwankelbare waarhede vir die geloofslewe kan aflei nie.”
62. **HP:** Ek wil met JE saamstem. Daar is fundamente in die Woord wat nie soseer op die gespreksgenoot afgedwing moet word nie, maar wat voorgehou moet word.
63. **JR:** Ek wil vra dat ons aan die hand van eerste persoon uitdrukkings aan die gesprek deelneem.
64. **HP:** Dit is nie moontlik om my in 'n gespreksituasie los te maak van die Woord nie, nie in 'n terapeutiese gesprek óf in 'n gewone gesprek nie. Daar is

vaste waardes, soos die vermyding van onderduimsheid. Ek kan só 'n waarde verduidelik en vra of die persoon hom daarmee kan vereenselwig en of dit vir hom ook sin maak. Ek bedoel nie dat dit voorgehou moet word as die allerantwoord nie. Elkeen moet dit vir homself uitmaak, maar ek gaan dit aan hom voorhou. As die situasie dit vereis, sal ek byvoorbeeld vergewensgesindheid voorhou. Die ander persoon se verhaal kan nie verander voordat hy nie by die punt gekom het om te vergewe nie. Die persoon moet weet ons maak almal foute. Ek maak ook foute. Wat gaan ons daaromtrent doen?

65. **Ek:** Ek wil sommer 'n opmerking maak oor jou voorbeeld van vergifnis. Ek verstaan dit anders. Ek dink nie iemand kan vergewe voordat sy verhaal verander het nie. As ons verhaal dieselfde bly, kan vergifnis nie plaasvind nie.
66. **JE:** As iemand sy hart verhard, sal sy verhaal moeilik verander. Hy moet dalk eers bewus word van die noodsaaklikheid om te vergewe.
67. **JR:** Kan ons nog nader aan die praktyk kom. Hoe moet hierdie ou teks saampraat in 'n situasie waar vergifnis ter sprake is?
68. **JE:** Kan 'n mens dit nie maar net prontuit doen nie? *What is wrong with being straight and honest?*
69. **Ek:** Bedoel jy ek moet 'n teks aanhaal wat sê: Vergewe mekaar?
70. **JE:** Nee, nie noodwendig nie. Ek het in die eerste gesprek gesê 'n mens kan deur jou eerlikheid iemand anders seermaak. Die pastor kan dalk die vraag stel: Het jy al ooit die ander persoon vergewe? Gee my 'n voorbeeld van waar jy iemand vergewe het? Hoe voel jy nou teenoor die persoon wat jy vergewe het? Hoekom werk dit? Dit werk, want dit is 'n Bybelse waarheid.

71. **HV:** Is die Bybel wat ons ken die enigste bron van sulke waarhede? Daar is ander filosofieë en gelowe wat ook sulke waarhede het.
72. **Ek:** Ek dink ook daar is baie meer Bybelse waarhede as wat ons vermoed.
73. **HV:** Alles is nie vir ons vertaal nie. (*Gelag in die groep.*)
74. **KM:** As ek na 'n pastor toe gaan en hy gooi my met tekste, dan gooi ek die deur in sy gesig toe, dan eindig die gesprek net daar. Dit is 'n oppervlakkige benadering. Dit is resepmatig. Daarmee steek hy ook sy onvermoë weg om my te verstaan. Ek wil nie 'n teks hê nie. Ek wil nie 'n oppervlakkige vermaning hê nie. Ek sal dit nie toelaat nie.
75. **JR:** Hoekom nie?
76. **KM:** Dit maak vir my die gesprek dood. Dit berus op voorbereide interpretasies en dit ontnem my die geleentheid om my storie te vertel.
77. **LH:** Ek wil daarby aansluit. As ek een van die waardes moet uitsonder waarby ék sterk aanklank vind, is dit die sesde waarde oor die Bybel en dat ons verstaan van die Bybel verander.
78. **HP:** Dit is vir my ook belangrik dat die gespreksgenoot die geleentheid kry om sy verhaal te vertel. As ons 'n ent op dié pad gevorder het... Ek dink nie dit sal die aangewese ding wees om dan vir hom te sê: Die Bybel sê só, nie. 'n Mens sou kon sê: Onvergewensgesindheid stel jou bloot aan pyn. Hoe beleef jy dit? As jy vergewe, word jy bevry van dié pyn. Dit is nie nodig om te sê wat in die Bybel geskryf staan nie, maar sekere waarhede is waarhede.
79. **Ek:** Ek dink ons is dit eens met mekaar dat vergifnis belangrik is. Die vraag is hóé dit gebeur? Hóé vergewe 'n mens? My *concern* is dat dit dalk nie

gebeur deur die saak van vergifnis op die tafel te sit, met iemand te praat oor hoe belangrik dit is en te vra of hy of sy dit nie wil oorweeg nie. Ek het dit byvoorbeeld al meermale teengekom dat, wanneer die saak van vergifnis ter sprake kom, iemand sê: Ek wens ek kan vergewe. Daar is miskien mense wat verlief is op hul *grudge*, maar daar is beslis mense wat nie is nie. Hulle weet dit verteer en vernietig hulle, maar hulle raak nie ontslae daarvan nie. Om met só iemand te praat oor die saak van vergifnis... Ek weet nie of dit hom sal help om te vergewe nie. Ek wil ook iets anders daarby voeg. As dit so was dat ek net die Bybel of die Bybelse waarhede aan iemand kan voorhou en dit tot verandering lei, sou ek dit met die grootste graagte doen. Ek het dit aan die begin van my bediening probeer. Hoe méér ek dit probeer het, hoe mínder het dit gewerk. Dit maak oënskynlik weinig indruk. Ek kon agterna my hande in onskuld was en sê: Ek het die Woord aan hierdie mens bedien. Hy of sy het hulle nie daaraan gesteur nie. Agterna het ek myself afgevra: *Is this it?* Is dit pastoraat? Ek het vir my gespreksgenoot die waarheid vertel. Ek kon my hande in onskuld was, maar hy het weggegaan sonder dat iets oënskynlik verander het, sonder dat sy huwelik gered is, of sonder dat sy verhouding met sy kinders of kollegas verbeter het. Híerdie ervaring het my laat vra na hóé die Bybel 'n rol speel in die verandering van menselewens. Ek het dit in die waardes geskryf en ek bedoel dit van harte: Die Bybel is vir my onmisbaar. Dit lyk egter vir my asof die woorde van die Bybel nie lineêr werk nie. Ek kan dalk in 'n preek daarmee wegkom om te sê: Vergewe! As iemand teenoor jou in 'n pastorale situasie sit, is dit blykbaar 'n ander konteks.

80. **HP:** Ek dink 'n gesprek laat jou toe om verder te praat oor die saak van vergifnis. Die pastor sou kon vra: Wat maak dit vir jou moeilik om te vergewe? Is dit die gedurige herinnering aan die gebeure? Is dit die voortsetting van die gebeure? Dit bly vir my belangrik dat wesenlike elemente, soos vergifnis, uitgelig word.

(Die bandmasjien stop en die band word omgeruil.)

81. **SR:** Die Bybelse waarhede wat ons van kleins af geleer het, werk totdat dit nie meer werk nie, totdat mense nie meer die lewende water vind wat uit die Woord kom nie. Ek wil vra: Wat maak dat, ten spyte van al die kennis waaroor hulle beskik, mense se lewe nie verander nie? Daar lê die crux van die saak. Jy kan al die kennis hê... 'n Alkoholis weet hoe nadelig die drank vir hom is. Mense weet hoe nadelig sekere kossoorte vir hulle is en tog eet hulle dit. Hulle slaag nie daarin om met die verkeerde gedrag te breek nie. Jy kan iemand maar slaan met die Woord en die konsekwensies duidelik uitspel. Hy gaan nie noodwendig verander nie.
82. **JR:** Ek dink vigsnavorsing ondersteun die punt wat SR maak. Miljoene rand word spandeer om mense se kennis van vigs te verbreed. Ek vra onlangs vir agtien Xhosa mans wat by 'n sekere organisasie werk: Wat verstaan julle van HIV...? In die lig van hul reaksie voel ek daardie miljoene kan beter aangewend word. Ék kan heelwat daarmee doen. In Florida het hulle navorsing gedoen oor tieners se rookgewoontes. Hulle het ondermeer probeer vasstel wat die impak van die anti-rookveldtog is. Ons is bewus van die *hazards* wat gepaard gaan met die rookgewoonte. In Amerika is dit nog méér die geval. Die anti-rookveldtog was dáár egter nie baie geslaagd nie. Die rookgewoonte het eerder toegeneem, veral onder tieners. Dit het die navorsers dieselfde vraag laat vra. Die rokers beskik oor al die kennis... Toe bring die Amerikaners die volgende woorde op die sigaretpakkie aan: *Smoking causes bad breath.* (Gelag in die groep.) Daarna was daar 'n *decrease*... Dit bring my terug na sosiale konstruksionisme, relasionaliteit en hoe verhoudings ons konstitueer. Dit laat ons vra na watter *relational wisdom* daar is om gedrag te verander? Dit spreek ook denke oor die *core person* aan, waarvolgens die *core person* kan verander as hy die regte kennis het. As daar vanuit hierdie ander hoek, die hoek van die sosiale konstruksionisme, gekyk word, konstitueer ons mekaar.
83. **JE:** Ek wil graag op SR se vraag reageer. Waarom verander iemand nie, ook al het hy al die kennis? Ek wil weer my beeld van vroeër gebruik. As

iemand in 'n vliegtuig is, trek hy nie die vliegtuig se deur bokant Bloemfontein oop nie. Ons trek nie die natuurwette wat daar werksaam is, in twyfel nie. Daar is ook geestelike wette. In die tyd waarin ons leef, word hierdie geestelike wette nie duidelik deurgegee nie. Daar staan geskrywe: *Honour your father and your mother*. As ek dit gehoorsaam, het dit bepaalde gevolge. As ek dit nie gehoorsaam nie, het dit ander gevolge. Ons het partykeer voortdurend slegte ervarings. Ek glo daar is verbande of lyne wat vanuit sulke ervarings getrek moet word. Die Bybel help ons om dié lyne te trek. Ek het al 'n klomp van hulle raakgelees en deur opleiding ontdek. In my eie lewe het dit 'n dramatiese verskil gemaak. Dit het my huwelik gered. As ek nie aan die hand van sulke geestelike wette berading gekry het nie, sou ek nie getrou het nie. Ek voel baie sterk hieroor. Ek het in my eie lewe die werking van sulke geestelike wette ervaar. Dit maak nie saak hoeveel kennis ek gehad het nie. My gedrag sou nie op daardie tydstip verander het as ek nie gekonfronteer is met die waarheid dat wat jy saai sal jy oes nie. Partykeer kan ek nie verstaan nie... Ek hou aan om iets te oes wat ek nie wil hê nie... dan kom ek agter dit is 'n gevolg van bepaalde gedrag. Ek moet eers hierdie gedrag aanspreek, dan kry ek 'n oplossing.

84. **JR:** Het iemand miskien 'n laaste gedagte?

85. **MH:** Ek het 'n kort gedagte. Dit is vir my nie só belangrik dat die Bybel in 'n gesprek funksioneer nie. Dit is vir my eerder belangrik dat die pastor iets van Jesus se eienskappe vertoon. Hy moet nie-veroordelend, met liefde en begrip na my luister. Dit is ook belangrik dat die pastor mensekennis het, want party mense wil hê dat hy vir hulle sê wat die Bybel sê. Vir ander weer, sal dit nie belangrik wees nie. Dit hang dus af van die situasie.

86. **JR:** Is dit oukei as Eric agterna weer met julle praat oor vrae wat hy dalk het? Dit is kenmerkend van hierdie soort navorsing. Die gesprek hoef nooit op te hou nie.

87. **Ek:** As jy van 'n verdere gesprek praat, bedoel jy nou, of op 'n later stadium?
88. **JR:** Later.
89. **Ek:** Ek het aan die begin genoem dat ons die gesprek nie vanaand hoef af te sluit nie. Die twee gesprekke wat ons agter die rug het, beantwoord voorlopig aan my behoefte rakende my navorsing. Ons kan egter voortgaan met die gesprek. Ek weet nie watter formaat só 'n gesprek sal aanneem nie. Ek kan aan twee moontlikhede dink. Die een is dat ons nog 'n afspraak maak vir 'n groeps gesprek en dat diegene wat wil, dit bywoon. Die ander moontlikheid is dat ons die gesprek op individuele versoek voortsit. Met ander woorde, as jy nog 'n bietjie wil praat, dan kontak jy my en ons maak 'n afspraak. Is daar nog moontlikhede?
90. **SR:** Ek sou graag deur jou finale dokument wil blaai.
91. **LH:** Hy gaan ons dit laat koop (*Gelag in die groep.*)
92. **Ek:** Dit is in elk geval my plan om 'n volledige afskrif van hierdie laaste deel van my navorsing, waarby julle betrokke was, aan julle beskikbaar te stel. Julle sal dan ook kan lees wat ek nog alles in hierdie hoofstuk geskryf het. Dit bevat nie my geheime beoordeling van ons gesprekke nie. Dit het te doen met navorsingsmetodologie.
93. **JR:** Omdat julle *co-researchers* is, kan hy maar vir elk van julle 'n afskrif van sy proefskrif gee. (*Gelag in die groep.*) Ek plaas jou nou onder groot kostedruk.
94. **Ek:** Jy behoort te sien ek lag oor die gedagte. (*Gelag in die groep.*)
95. **HP:** Dit sal ons ook onder druk plaas, want ons sal dit dan moet lees. (*Gelag in die groep.*)

96. **JR:** Ek moes dalk eers gevra het of almal dit wil lees.

97. **Ek:** Ek dank elkeen vir sy of haar deelname aan die gesprek. MH het tydens die eerste gesprek gesê dat sy haarself vooraf afgevra het wat sy van 'n pastor verwag. Ek het myself ook vooraf afgevra wat ek van die groeps gesprekke verwag. Ek het probeer om die groep só saam te stel dat ek 'n verskeidenheid standpunte kry. Ek het nie verwag dat die groep konsensus moet bereik nie. In dié opsig het die groep my nie teleurgestel nie. Dit sou vir my baie *boring* wees indien die groep die waardes sommerso aanvaar het. Die gesprekke moes my die geleentheid bied om julle opinie te hoor. Wat my eie deelname aan die gesprek betref, wou ek graag my standpunt verdedig as 'n moontlike, geldige en sinvolle wyse om 'n pastorale gesprek te voer. Ek het dus nie na die gesprek gekom met die doel om bekeerlinge vir my standpunt te soek nie. Dit was vir my voldoende om my waardes aan die groep voor te hou en te verduidelik as my voorkeurbenadering tot 'n pastorale gesprek en om die groep se opinie daaroor te kry. Daar is nie baie mense met wie ek kan praat oor die goed waarmee ek besig is nie. As ek byvoorbeeld met my gesinslede daaroor praat, kry hulle 'n glasige uitdrukking in hul oë. (*Gelag in die groep.*) Dit was vir my regtig lekker en 'n voorreg om julle aandag te geniet tydens hierdie gesprekke.

98. **JR:** Ek sê ook dankie.

(*Die groeplede groet mekaar en verdaag.*)

6.2.9 Tweede afloop

Ek het tydens die tweede gesprek weer bewus geword van die verskeidenheid behoeftes en opinies oor hoe 'n pastorale gesprek behoort te verloop. Dit het my hierdie keer nie in die spreekwoordelike wildernis laat beland nie. Die eerste gesprek het my waarskynlik voorberei op die tweede. Iets anders wat beslis ook 'n rol gespeel het, is dat ek voor die tweede gesprek tot klarigheid gekom het om 'n nuwe waarde te formuleer (gesprek 2:21; 24) wat ek aan die groep wou voorhou

en wat daaraan erkenning gee dat die pastor nie net vanuit sy eie voorkeure aan 'n gesprek kan deelneem nie. Op grond van vorige gesprekke word die pastor gepredisponer om op 'n bepaalde wyse aan die huidige gesprek deel te neem. Terselfdertyd word die onderskeie sprekers meegevoer deur wat in die lokale gesprek gebeur, sodat elkeen nie sy eie voorkeure kan realiseer nie. Die gang van die kommunikasiegebeure is nie in die hande van individue nie, maar resulteer uit die ruimte tussen en waarbinne hulle gesprek voer. Die verloop van 'n gesprek kan dus nie voorsien word nie. Shotter (1997:15) laat hom baie sterk uit oor die uniekheid, onherhaalbaarheid en onvoorspelbaarheid van 'n gesprek se verloop: "... it is entirely novel; its outcomes are as if they have 'come out of the blue' ." Die stelling dat die pastor nie aan 'n gesprek kan deelneem soos wat hy of sy wil nie, het dus 'n tweërlei duiding. Dit beteken enersyds dat die pastor vanuit bepaalde voorkeure aan 'n gesprek deelneem en andersyds dat die gesprek sy eie eise stel aan die onderskeie deelnemers, wat meebring dat 'n individu nie sy wil of voorkeure op 'n gesprek kan afdwing nie.

'n Vraag wat hieruit voortvloei, is: Beteken die nie-afdwingbaarheid van gespreksvoorkeure dat die pastor daarmee ook sy waardes prysgee? Ek herinner my dat KM (Gesprek 2:29) 'n soortgelyke vraag aan my gestel het. Ek het geantwoord (Gesprek 2:30) dat die waardes 'n voorkeurbenadering tot gesprekvoering verwoord en dat hierdie voorkeurbenadering nie altyd deurgevoer kan word nie. Dit lyk vir my nodig om meer hieroor te sê. Wat word met 'n voorkeurbenadering bedoel? As hierdie voorkeurbenadering nie kan realiseer nie, wat word van die waardes? Oefen die waardes dan steeds 'n invloed uit op die gesprek? Indien wel, hoe?

Ek is van mening dat die sosiaal-konstruksionistiese perspektief op 'n gesprek daarop neerkom dat die agtergrond(gesprekke) waarteen 'n lokale gesprek plaasvind, deurlopend 'n inwerking op die gang van 'n gesprek het. In my geval impliseer dit dat die waardes wat deel uitmaak van die agtergrond waarteen ek gesprek voer, deurentyd inspeel op die wyse waarop ek aan 'n gesprek deelneem, ook in gevalle waar my gespreksgenoot byvoorbeeld van my oplossings vra of 'n

Bybelse siening verlang. Sulke versoeke bring mee dat ek my voorkeurbenadering tot gesprekvoering, om ondermeer nie oplossings aan die hand te doen nie, moet prysgee. Sodanige prysgawe beteken egter nie dat ek die waarde waarin hierdie voorkeur ingebed is, naamlik om 'n nie-wetende posisie in te neem, ook laat vaar nie. Die waarde kan steeds gehandhaaf word in die wyse waarop ek 'n oplossing voorstel. Die oplossing kan aan die gespreksgenoot voorgehou word op 'n tentatiewe wyse as 'n moontlikheid om te oorweeg. Tom Andersen (1990:73) meld dat hy, op die aandrang van sy gespreksgenote vir raad, hulle verwys na hoe ander 'n soortgelyke probleem hanteer het. Hy voeg dan gewoonlik by dat sy gespreksgenoot dadelik met die oplossing of handelswyse moet staak as dit nie vir hom of haar werk nie. Met ander woorde, Andersen kom met 'n moontlike oplossing vorendag, maar hy behou terselfdertyd 'n nie-wetende posisie. Die manier waarop hy die oplossing aanbied, suggereer dat hy nie seker is van 'n oplossing nie en terselfdertyd bemagtig hy die gespreksgenoot tot die ware kundige wat self verantwoordelikheid neem vir wat as 'n oplossing geld.

Die waarde dat 'n pastor nie aan 'n gesprek kan deelneem soos wat hy/sy wil nie impliseer dus nie 'n opheffing van die ander waardes nie.

Hoewel die groep nie groot entoesiasme vir die nuwe waarde getoon het nie, het ek 'n (gedempte) gunstige reaksie gekry. Hierdie waarde maak vir my baie sin en het by my gewis 'n groter openheid teenoor die verskeidenheid standpunte binne die groep bewerk.

Ek het ná die tweede gesprek:

- die gesprek gedokumenteer;
- dit aan my taalversorger besorg vir verbetering;
- die voorgestelde verbeterings aangebring;
- 'n afskrif van die gesprek aan elke groeplid beskikbaar gestel; en
- 'n briefie geskryf waarin ek hulle nogeens bedank vir hul deelname aan die gesprek, hulle uitnoui om my te kontak indien hulle 'n verdere gesprek verlang en

hulle versoek om my te laat weet indien hulle nie tevrede is met die wyse waarop ek die gesprek gedokumenteer het nie.

Ek het geen terugvoer gekry wat daarop dui dat ek wysigings moet aanbring aan die opgetekende gesprek nie.

-
52. Patton (1994:41) skryf die volgende oor die postmoderne pastor: "The postmodern director/supervisor follows no dominant theory of interpretation, personality theory, or theology that is imposed as the text from outside...."
  53. "Related to reflecting (and to sharing one's work in general) is the notion of being public – more readily revealing, more readily sharing out loud my private inner dialogues and monologues: my thoughts, prejudices, wonderings, speculations, questions, opinions, and fears. And, in doing so, opening myself to feedback, evaluation, and critique. Consequently, I expose myself more as a person to all those with whom I work" (Anderson 1997:103).
  54. Vergelyk Andersen 1990:47.
  55. "... it resists the image of the pastor as the wise interpreter, preferring instead the more humble image of the awkward but persistent detective and postmodern man, Lieutenant Columbo, who is more curious than wise" (Paton 1994:34).
  56. "Research in narrative theory, both in psychology and theology, has confirmed that human personality is storied. Human beings do not simply tell stories, or illustrate their lives with storytelling. We construct our sense of identity out of stories...." (Lester 1995:29).
  57. "... questions result from the immediate dialogical event, the developing narrative informs the next question, and the narrative is constituted differently by the questions directed at it. In this local and continuing process of question and answer, of recounting and redescribing, possibilities for understanding, meaning, and change are open and infinite" (Anderson 1997:146).
  58. Ferdinand Deist (1991:44-45) skryf na aanleiding van die variasies tussen die vier Evangelies oor die verhaal van Jesus wat telkens anders vertel word: "Ja, ons weet almal dat *evangelie* (hy kursiveer) "blye boodskap" beteken. Maar ons kry dit reg om dié blye boodskap van verlossing en bevryding weer in 'n tronk te verander. Ons maak daarvan weer óns blye boodskap, sodat mense die boodskap moet verstaan soos óns dit verstaan... Daar is meer as een goeie boodskap. Daar is 'n goeie boodskap *vir elke situasie* (hy kursiveer). Die goeie boodskap is nie 'n dogma nie. Die goeie boodskap is 'n *verhaal* (hy kursiveer). Dis 'n verhaal oor Jesus van Nasaret."
  59. Verskeie diskoerse het 'n bydrae gelewer in die bewusmaking van die rol wat leesgemeenskappe speel en die ideologiese beladenheid van interpretasie. Leserresponsteorieë en die feminisme verdien in dié verband erkenning. In hoofstuk 5.3.1.3 is die leser-responsteorie behandel. In die volgende aanhaling word die perspektief van die leser-responsteorie en die feminisme saamgevat: "... if readers or interpreters of Scripture are the ones who are actually construing its meanings, the practice of naming that meaning as God's or Jesus' disguises its real source. Indeed, such naming acts to give a divine face to a very human process and to give divine sanction to human drives to power over the opinions of others" (Tolbert 1999:155).
  60. Harlene Anderson (1997:132-133) skryf byvoorbeeld die volgende oor die belangrikheid van *client voices* in haar terapie: "This prominence has been influenced by my long-standing curiosity about and fascination with client's described experiences of therapy and therapists and by my belief that the consumer's input into the development of a product, and its continuous redevelopment, is essential... Whenever I have had the opportunity, I have systematically interviewed clients in my practice and clients referred for consultation about their experiences of both successful and unsuccessful treatment, including their experiences with the professional who was treating them."

-
61. Greef (2002:311) beskou homogeniteit ook as 'n belangrike oorweging in die samestelling van fokusgroepe. Sy verduideliking is: "... they will spend less time explaining themselves to each other and more time discussing the issues at hand." Hierdie verduideliking maak egter nie vir my sin nie. In dieselfde paragraaf beveel Greeff (2002:311) aan dat die groep saamgestel moet word uit mense wat mekaar nie ken nie. Sy motivering vir laasgenoemde is dat mense wat mekaar nie ken nie meer moeite doen om hulself aan mekaar te verduidelik! Hoe rym dit?
  62. Bons-Storm (1989:18-19) verwys vanuit die Nederlandse situasie na die verskil tussen mans en vroue se beleving van pastoraat en dat vroue hul tradisioneel in 'n ondergeskikte posisie bevind het. Op grond van Dreyer (1999, 2000) se artikels sou die afleiding ook gemaak kon word dat vroue in die Suid Afrikaanse konteks eie behoeftes het ten opsigte van pastoraat. Sy skryf dié twee artikels spesifiek vanuit 'n belangstelling in pastoraat aan vroue en wys 'n benadering af wat vroue marginaliseer (vergelyk Dreyer 1999:960-962). Die verskil tussen ouer en jonger garde word gemaak omdat diegene wat ouer is, waarskynlik meer van die moderne kultuur (met sy verskillende eksperts) ingeneem het. Verder het ek ook persone genader wat huidig (as terapeute) rolle vervul wat tradisioneel aan die ekspert toegeken is.
  63. Siende dat ék die (my) waardes aanbied om oor te reflekteer en hierdie waardes deel uitmaak van 'n proefskrif wat heelwat eie inspanning geverg het, lê die saak waaroor dit hier gaan my (te) na aan die hart.